

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
A. Jürgenstein, J. Köpp, O. Loorits, J. Luiga,
J. Mark, J. Mägiste, A. Saareste

SISU:

- Ed. Hubel: Eesti kirjandus 1925. aastal. (Pooleli.)
Arno Raag: Tähtsamaid debütante eesti jutustavas proosas
möödunud aastal.
V. Grünthal: Kuidas peame pärit ja päris sõna keele-
ajalooliselt mõistma.
J. Mägiste: Veel päris, pärit.
Üleskutse rahvamängude kogumiseks.
A. Kruusberg: Materjalid Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi
ajalooks. (Lõpp.)
Ilmar Reiman: Kirjanduslik ülevaade.
A. Kruusberg: Killud ja dokumendid.
Albert Kruus: Maurus Jókai bibliograafia asjus.
Lisaks: Koidula kirjad omakseile, 2. poogen, ja Eesti raamatute
üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja praegu saada olevate raamatute nimestik.

Peale märtsikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

Prof. Th. Zielinski — Vana-kreeka kirjandus I.

Iseseisvuse ajajärk.

Tõlkinud Linda Metslang. Redigeerinud ja eessõna kirjutanud Pärtel Bauman. 29 pildiga, neist suur osa kogu lehekülje ulatuses. 211 lhk. Hind 300 m., kalingorkõites 460 m.

Sisu: Eessõna. Sissejuhatus. Homeros. Järelhomeroose eepos. Lüürika. Tragöödia. Komöödia. Ajalugu. Filosoofia. Kauniskõne. Lõpetus. Nimejuhataja.

... Mis puutub teose väärtusse, siis on juba Zielinski nimi endami selle tagatiseks. Esineb ju auväärt professor praeguse aja teadusilmas parema antiik-kultuuri tundjana, ja tema teosed, olles mitmesse keele tõlgitud, on igal pool tunnustust leidnud... On ülliraske esitada tööd, mis oleks ühel hoobil nii populaarne kui ka teaduslik. Prof. Zielinski ei näi seesugust raskust tundvat, ja see on vististi eeskätt sellest, et ta täiel määral valitseb kõiki neid küsimusi ja probleeme, mis ta oma töis on käsitletud... Nii mõnedki autori vaated on täitsa uued, näiteks vaade ajalisest vahekorrast proosa ja luule tekkimise küsimuses... Väärtuslikuna erineb seegi, et Zielinski oma kirjanduse ajaloo orgaaniliselt on sidunud kreeka üld-ajaloo arenguga...

Raamat on kergesti loetav ja paiguti võluv oma veetleva esituse tõttu.

... Mis Zielinski käesoleva teose eestikeelses tõlkesse puutub, siis on tõlkija omalt poolt selle valmistamisel töötanud suure hoole ja andumusega. Tõlkija teeneks tuleb pidada iseäranis luulekatkendite eestistamist vastavalt kreeka värsitehnika printsiibile, mis meil Eestis esimene sellekohane katse... (Pärtel Bauman, Eessõnas.)

D. N. Mamin-Sibirjak — Kasupoeg.

Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Kaks juttu lastele ja noorsoole. 28 pildiga, 6 värvilist, 100 lhk. Hind 180 m., kalingorkõites 340 marka.

D. N. Mamin-Sibirjaki nimi on vene kirjanduses hästi tuttav, aga ta on tuttavaks saanud viimasel ajal ka eesti kirjanduses, kuna kaunis kogu Mamin-Sibirjaki lastejutte eesti keele on tõlgitud. Käesolev kogu sisaldab samuti jutte — kokku kaks — kõige pealt lastele ja noorsoole. Aga Mamin-Sibirjak kirjutab nii kaasakiskuvalt, nii huvitavalt, et vanemadki inimesed neid muinasjutulise sisuga inimeste ja loomade juhtumusi suure põnevusega loevad. Mamin-Sibirjak on Urali mägismaade ja Siberi põlismaade kirjanik. Mõõtmata avarused, põlismaade hingus, see ongi vist kõige pealt põhjuseks, miks „Kasupoja“ juttude-kogu meid lugedes nõnda kütkestab.

Raamat on ilmunud väga maitsekas väljaandes, hulga piltidega, neist osa mitmevärvilises kivitrükkis.

Hinnaalandus kõigi EKS kirjastusel ilmunud raamatute pealt Seltsi liikmetele 20%. Kõite pealt hinnaalandust ei ole.

— — Raha ettesaatjaile saadetakse raamatud postikuludeta kätte. — —

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Riia tänav 34. Telefon 6-01. Avatud äripäeviti k. 9—15.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1926

XX AASTAKÄIK

№ 5

Eesti kirjandus 1925. aastal.¹⁾

Ilmavaateliselt ja meeleoluliselt.

Pärast suurt poliitilist ja ühiskondlikku revolutsiooni-ajajärku on alanud mõõn, on alanud kainenemine, on alanud — et laia ulatusega tuttavat sõna tarvitada — reaktsioon. Seda ei konstateeri mitte ainult äärmine pahempoolne, vaid ka mõõdukas demokraatlik ajakirjandus, kõnelemata meie kirjanikkonnast, kes, olles ilmavaateliselt oma enamikus radikaalne, seda peaaegu ühel häälel igal puhul kinnitab.

Reaktsioon on politika- ja ühiskonna-elus seadusepärane nähtus; ta järgneb revolutsioonile, nagu videvik ja öö päevale. Aga ekslik oleks tema nähtusi otsida ainult politikast või sotsiaalelu alalt; reaktsiooni teevad kaasa ka kirjandus ja kõik kunstid.

Igal reaktsiooni-ajajärgul jääb üks osa seltskonnast opositsiooni ja muutub seda radikaalsemaks, mida kaugeemale kipub vastavool oma alalhoidlikkuses või tagasikiskumises. Nii on loomulik, et ka üks osa kirjanikke reaktsiooni-ajajärkudel teadlikult või alateadlikult opositsiooni asub ja alatasa võitluse-meeleolus püsib.

Kerge oleks siin reaktsiooninähtusi politika- ja ühiselu alalt loendada. Seal väljenduvad nad varemini ja ajakirjandus konstateerib nad peatselt. Kirjanikudki reageerivad neile nähtustele oma hinges päeva pealt, aga peavad oma elamustele aegamööda väljendusvormi otsima, ja kui see leitud, seisab kirjutatud teos sagedasti mõni aeg, enne kui avalikkuse ette pääseb.

Hoolimata sellest leidub juba läinud aastal ja varemini ilmunud kirjanduses motiive ja meeleolusid, mis sugge-

1) E. Kirjanduse Seltsi aastakoosolekul Tartus 18. aprillil 1926. a. peetud kõne.

reeritud ja inspireeritud suurte illusioonide, unistuste ning ideaalide likvideerimise ja mahamatmise ajajärgust.

Kes ei võtnud osa suuril võitluse- ja vabanemispäevil politikast ja sotsiaalsest võitlusest, kes ei reageerinud sellele nii või teisiti! Kõik kodanikud, alates Vaglarauast, lõpetades kirjanikkude ja poeetidega, heitsid end politikasse, kandideerisid seadusandlikesse kogudesse, kuulusid õigust ja õiglust!

Puhastverd esteedidki reageerisid võitlusele, sümpatiseerisid oma teoseis selle aadetele. Isiklikud huvid uppusid üldistesse, üldsuse mured ning rõõmud olid suuremad isiklikest. Ühiskond, selle kiir areng vabaduse ning õigluse sihis oli esikohal, maha arvatud saagiahnutsete parv, kes kasutas vastsünni korraldamata olusid marodöörimiseks.

Siis aga algas kainenemine, argipäevatöö, tagasikiskumine, pettumine: Vaglarauad pöördusid politikast tagasi oma põllu ja härgade juurde, poeedid loobusid oma tribuuni-ülesandeist. Hakati arvet pidama, bilanssi tegema, pettumusi konstateerima, haavu lugema ja lohutust otsima.

Kõige teravamalt tundsid pettumust muidugi poeedilüüririkud, kes välisilma mõjudele üldse erksalt reageerivad. Peatume sellepärast kõige esiti nende toodangu juures.

*

See oli suur usk meie rahva vabadusele, tööle ning üheõigluslusele rajatud tulevikku, mis iseseisvuse alguspäevil inspireeris Visnapuu le tema hümnilise „Kodumaa laulu“. Selle laulu väärtusest saadi varssi aru — komponistid löid talle viisi ja teda lauldi pidulikel puhkudel —, aga samuti saadi ka aru, et Visnapuu õigluseideaal on meile liiga hea, et ta ei ole meie ühiskonnaga esialgu veel kooskõlas. Talle näidati tegelikult, et read

„Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku“

meil veel ei maksa: P. Grünfeldt võttis „Kodumaa laulu“, tegi ta kodanlise ilmavaate kohaselt ümber, esiti õrnalt, siis julmemalt, ja nüüd lõikab tema sealt, kuhu Visnapuu külvanud.

See võis olla või pidi olema Visnapuu le esimeseks pettumuseks unistustes õiglasest ühiskonnakorrast; aga ta ei ole neid unistusi põhimõtteliselt loovutanud, kuigi teab, et nende teostusekatse, nagu see piiri taga ette võetud, meile rahvuslikult katastroofi võiks tuua. Nii on ta jäänud

ühiskondlikes vaateis kahe ilma vahele ja kurdab läinud aastal ilmunud luuletustekogus „Ränikivi“:

„Ah, minu kaheks rebit inimsüda nõder!
Oktoobriga üks pool ja teine kodumaa,
Kui lahti murret sügisene kõder.
Üht võtta jäädvalt, anda teist ei saa.“

„Meie elu praegune kuju“ äratav Visnapuus teravat ägedat protesti. Ta ei leia küllalt jämedaid sõnu ega võrdlusi, et seda maha teha. Ta võrdleb teda „igavesti koriseva umbjärvega“ ja „sajatuhandest küljest mädaneva närviga“. Irooniliselt laseb ta elada kauneid kõnesid

„inimsusest,
mida silmakirjaks mõned
samuti ladusalt soovivad kui hobuse kusest.“

Sõjapäevil tundis ta painajalikku tuska, et inimene tapab inimest; „Ränikivis“ sõnub ta sellest sarkastlikult:

„Veis rohtu, inim inimest siin sööb,
sest jumalikun püsib jõu seen.“

Mil aastal on kirjutatud luuletus „Estlantis“, ei tea (jutt on siin „Ränikivis“ ilmunud luuletusist), aga see on sihitud nende vastu, kes Eesti päästmist näevad ainult militariseerimises, kõigi kodanikkude püssi alla panekus:

„Ei, meie muutume püssi all veiseks,
sööme üks teist...“

Ja laulik kaebab:

„Oo! mul ja sürjelinnul
ei ole enam kodu.
Eestimaa kohal kraaksub kaarnate
rodud,
lõpp kahuri suitsun laulikul linnul...“

Visnapuu sotsiaalne pessimism ei ole siiski alistuv. „Igavesti koriseva umbjärve“ lõpul hüüab ta:

„Hõi! tikku! tikku!
Tahan avada paisud,
süüdata selle augu
plahvatavad haisud
ning surra —
auga.“

Rahvusliku tuleviku suhtes ei ole ta alati mitte lohutamatu. On iseloomulik, et 1925. a. ilmunud luuletustekogu viimaseks lauluks on asetatud „Eestlaste edesründ“, mis ilmus läinud aastal „Loomingus“ kõrvuti „Igavesti koriseva umbjärvega“.

See on mehine sõjalaul, aga mitte kahurite ja püsside abil võitluse puhul laulmiseks. Selles hüütakse eestlasi üles vaimlisele edesrännale. Vaimlised müürid, mis meid piiravad, tuleb maha murda, „suitsenud kodadest“ välja tungida:

„Avage maailm! Hõi, karupojad!
ilma lõppu laiuvaid vesiteid!
Maha suitsunud talvised kojad,
Püha Karu saadab veel meid.“

Üldiselt on aga Visnapuu viimaste aastate luule, mis koondatud „Ränikivisse“, pessimistlik, iseäranis selles osas, mis sisaldab isiklikke elamusi.

Poemis „Armastus — surm“ jutustab ta oma elukäiku, end võrreldes kootava kangaga:

„Näe, rullub, rullub keerlev kangaspoom,
jalgpuid ning soalaadi tallan mina ise,
üks teise sisse heidab langa imelise —
näe, äkki ühtund kõik on õine joom.“

Ta on

kavva elun hardusega otsind
üht sõna saatuslikku, päramist.“

Nüüd arvab ta selle leidnud olevat, selle „kõige olemise lunastava aluse“, ja see on: surm!

„See sõna saadab mind kui ao valgus,
kui nisuseeme võrsub hingen see.
Surm! Surm! on hinge lunastuse algus.
Eks ole vaba see, ke surma mõtten kannab,
eks surman sarnane me kõigi tee,
sest surma mõiste kõigil' uvve mõtte annab.“

See „kõige olemise lunastava aluse“ ja „uue mõtte“ leid ei anna aga tröösti:

„Päevadest päeva meeletu tusk
(enese matusteks riputet okstel kui kõnnin)
tuulispasana keerutab kaduva tusti.
Miski on pooleks, miski on vale me õnnin.“

Ja seesuguses tusas küsib luuletaja:

„Mõistus üksi või aitab usk?“

Aga juba eespool on ta õigesti aimanud:

„Eks inimõnn vaid ole latseline mald,
suur segamatu igavene raho,
ta riik, mis toivotanu juudi skald.
Ei sinna riiki ütski neist ei maho,
ke süa om heitlusen nink meelin vägivald.“

Kahtlemata on ajajärk suggereerinud Visnapuule pessimistlikke meeleolusid, on teda viinud enese tunnetamisele

ja raskemeelsele eluküsimuse eritlusele, nagu see väljendunud poeemides „Armastus — surm“ või „Inimpuu“.

Ta on näinud mitut tõusengu-aega, näinud revolutsioone ja vastsünni-momente, aga mis on saavutatud?

„Studioosus naisgümnaasiasti uurib garderoobi,
joomarit raatuse een kütib att.
Adam Novitzki W. C-n kägiseb jazz,
purjus molkus Segerlinin laksatab teisele hoobi,
kuskil kellegi käen välgatab vale äss,
laulatet naine võõra mehega laulutab aset,
professorist kaupmeheni
serveerivad õhtulavvaks omale klaži...“

See kutsub esile luuletajas hüsteerilise protestihüüde:

„Ah! ma ei taha!
Ei taha!!
Tahaaa!!!“

Rahutu intellektuaalne eritelu ja pessimistlikkude elamuste kiire vahetus ei lase Visnapuud loodustki vaadeldes nautida. Loodus saab ta kurbade elamuste võrdluspildiks, tekitab nukraid ennustusi.

Ta näeb metsas värsket kändu ja võrdleb sellega iseennast, oma saatust:

„... su kurba saatust ma,
su sõber, oman inimlikun ihun kannan,
mull' luba, et su valu ilmal' teada annan.“

*

On huvitav Visnapuule kõrvu seada Jaan Kärnerit, kes kujutleb end võib-olla isegi Visnapuu vastandina, kui ta läinud aastal ilmunud luuletustekogu „Lõikuskuu“ alguses oma luulet iseloomustades ütleb:

„Ma lihtsalt laulan oma lihtsat viisi,
ei sõnu tundmatuid ma ritta säe.“

Visnapuu värss on tõesti raskepäraselt liikuv, sagedasti arusaamatu, tume; see on tingitud tema mõtte ja kujutluse keerulisest käigust sügavates, hämarates hinge labürintides; ta seab sagedasti „tundmatuid sõnu ritta“, nii et sõnastiku juurdelisamise mõnikord tarvilikuks peab.

Kärneri värss selle kõrval on lihtne, ühetooni- susesse kalduv, voolav, ladus, nii vormis kui sisus selge; tema mõtteid ei tule nõnda dešifreerida nagu Visnapuu omi. Selle eest puudub tal hoog, see rütm mehisus ja jõud, värsimõõdu mitmekesisus, tundmuste lai amplituud, elamuste sügavus, mis Visnapuu luules leida.

Nagu Visnapuu, on Kärnergi kirjutanud autobiograafilise poemi, mille lõpptulemus on väga pessimistlik:

„Nüüd tunnen elu veidrat, julma janti,
kus juhiks Keegi, röve rezissöör.“

Sellele režissöörile heidab ta ette:

„Su loodud asjad — segu hää ja kurja.“

„sa lased tõusta õela, vihatu,
hää hukutad ja kauni saadad nurja.“

Inimene ise ei juhi ega mõjuta oma elukäiku:

„Suur Jumal juhib meid, fataalsus ränk ja väärmatu.“
„Olen tulnud tühjast ööst ja sinna jälle jalutan:
Jumal sõtkub puruks mu kui käija maanteel putuka.“

Kärner on kõigest pettunud:

„Nüüd — pettund, skeptik — jumalata ühel kohal tammun.“

Sõprade seltsis olevat ta oma vara pillanud, need tasuks tagunud tema nimele „haavateiba“. Inimkond ei maksa tema meelest „vaskkrossigi“.

Mis on saavutatud ühiskondlikus ja poliitilises võitluses? „Vabadus osutund vaid silbiks“ ja „kaltsukaupmees“ on „söönud ideaalid“. „Riik“, s. o. Eesti Vabariik, „linnupuur on ääres Läänemere, nahk nülitud — maakamar mädaneb...“

Ta ei oota midagi pärast ki surma, ja naerab nende üle, kes loodavad, et hing igaviku uksest sisse võib pääseda. Kõik kaob:

„Maailmgi kaob ja päike kustub ära ning Jumal kaob.“

Jumalaga sõitleb Kärner mitmel puhul ega leia küllalt teravaid sõnu tema süüdistamiseks ja teotamiseks.

Ainult loodusest saadud elamused mõjutavad teda rahustavalt, ja neist elamusist on „Lõikuskuu“ paremad laulud tekkinud.

Nii Visnapuu kui ka Kärneri luule, mis läinud aastal ilmunud, on peamiselt pettumuse-, ahastuseluule, ehk kui labasemat sõna lubatakse tarvitada: kassiahastuse-luule, mis kannab selgeid reaktsiooni-ajajärgu tunnismärke.

Kunstiliselt ei ole see aeg nende luulet tõstvalt mõjutanud, on nendesse liiga palju abstraktset mõtiskelu, eritlust ja analüüsi toonud, on neid takistanud mitmel puhul vormilise külje viimistlusel.

*

Ka August Alle teeb bilanssi minevikuga oma poemis „Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust“. Seegi on autobiograafiline teos, sisaldab peaausjalikult mälestusi suhetest „helesinise kleidi“ ja „roosa seelikuga“, aga selle kõrval ka teravaid, kibedaid ühiskondlike ja poliitilisi mõttemõlgutusi ja ääremärkusi. Nii on tema poem inspireeritud esiteks naistest, õigemini mälestusist naistega olnud suhetest ja neist saadud mõrudaist pettumusist; teiseks — rahulolematusest aja ja oludega. Tema elamustele võib kaasa tunda või nende vastu olla, aga leigeks ei jäta nad mitte. Ta suudab kaasa kiskuda ja mõtte või pildi algupärasusega üllatada; reaktsioonija nähtustele tungib ta jõhkramalt kallale kui Visnapuu või Kärner. Selle kõrval on melanhoolseid, õrnu ridu loodusemeeleoludest.

Poem on alatud ammu, kirjutatud mitmel ajajärgul; sellepärast puudub temas aine ja meeolelu ühtlus. Väärtuslikud on tas üksikud värsid ja epigrammilised aja ning olude kajastused.

*

Ka Alex Antsoni ühevaatuslik tragöödia „Lapsed“ kuulub ühiskondlikele nähtusile reageeriva loomingu hulka. See on protest sõja vastu, traagiline näide sõja kohutavast mõttetusest. Laste suu läbi on siin katsutud patsifistlik-humaanset ideed kuulutada. Kuigi vahest dialoogis laste hingeelu jälgimine pole just õnnelik, kuigi neile suhu pandud sõnad on vahest liiga targad, ei või seda väikest tragöödiat üldise mulje poolest mitte ebaõnnestanuks pidada.

Rudolf Reimani kolmeaktiline draama „Painaja“ on igatahes suuremalt mõeldud kui Antsoni „Lapsed“, aga vähem õnnestunud. „Painaja“ ideeks on rahvamaside lunastaja ehk vabastaja traagika. Rahvamas ägab maises viletsuses ja rõhujate kurnamise all. Kui aga ilmub inimene, kes temast pea jagu kõrgem, kes julgeb vabanemist teostama hakata, kes valmis on end selleks ohverdama, siis ei saada temast aru, mõistetakse tema väärtusi valesti, peetakse teda nõiaaks, „painajaks“, eesti ebausua-vaadete järele soendiks ehk libahundiks.

Idee iseenesest tänulik, kuigi saksa ekspressionistlikus kirjanduses mõnes teisendis juba käsitletud. Aga idee kunstiline kehastamine ei ole Reimani õnnestunud. Ekspressionismi, realismi, sümbolismi ja mõne muugi -ismi elemendid satuvad omavahel võitluse ja kirjanik ei suuda

selle vastu suuremat midagi teha. Puudub stiililine ühtlus, tegelased ei saa konkreetseks ega hingeeluliselt usutavaks.

Ideeliselt kuulub Rudolf Reimangi nende hulka, keda tänapäeva ühiskonna ja inimkonna küsimused jahedaks ei jäta, kuigi ta oma varemais luuletusis peaasjalikult vormi on harrastanud ja seda kultiveerinud.

Albert Kivikas on oma esimese romaani, mis aasta viie eest ilmus, „Murranguks“ ristunud, on teda aja meeolude kohaselt mõtestada katsunud. Juba „Jüripäevas“ tahtis Kivikas anda sotsiaalse romaani. Aga kirevad pildid maa-elust ja romantilised lood kütkestasid autorit enam kui murranguaja ühiskonna hingeelu.

Nüüd on Kivikas mõnegi juhusliku pildi kõrvale heitnud, võitluse iseteadliku pärisperemehe („kuradi maaliidu“) ning asuniku vahel enam esikohale nihutanud ja lõpu sellest võitlusest tingitaks katsunud teha. Peategelane, „kuradi maaliidu“ esindaja, ei hukku enam juhuslikult, langeva liiva alla jäädes, nagu „Jüripäevas“, vaid võitluses uue, tõusva klassi esindaja käe läbi.

Esimeses pooles „Murrangust“ on õnnestunult kujutatud meie maareformi teostuse kajastust saunikute ja talunikkude hinges. Romaani teisel poolel tuhmeneb aga see sotsiaalne motiiv ja mattub tegelaste isiklike romantiliste suhete alla. Niipalju kui aga „Murrangus“ sotsiaalset elementi leidub, tundub sellest, et kirjaniku sümpaatia kaldub nõrgema poole.

Nii võiks Kivikatki nende hulka lugeda, kes on nii-öelda aktiivses opositsioonis valitseva, reaktsioonilise meeoluga.

(Järgneb.)

Ed. Hubel.

Tähtsamaid debütante eesti jutustavas proosas möödunud aastal.

Palju on meil katsetajaid kunstipõllul, kuid vähe häid algajaid-debütante, olgugi et pea kõigis neis, kes kunagi kunstilisi katseid teevad, eeldatakse tulevasi kunstnikke. Suur osa nendest „headest algajatest“ ei jõua algusest palju kunagi kaugemale, nende huvid siirduvad lõpuks muudele aladele ja neile jääb ainult mälestus oma „hea algusest“. Vähe on neid, kes debüteerides on tõesti head algajad, s. t. kelle esiktootes on leida kunstilise omapära värvingut. Seesuguseist algajaist saavad enamasti

ka tõsised kunstnikud, kellel on ütelda kunstis oma sõna. Nii näiteks Eduard Wilde poolromantilisises esikteoses „Kurjal teel“ peegeldub juba selgesti Wilde loomingu karakterlikumaid jooni — elu varjukülgede kujutamine. Tulevast loometegevust ennustavaid kontuure võime leida samuti F. Schilleri j. t. esikteoseist.

Meie kirjanduslik minevik ja tänapäevgi liigub selle tähe all, kus oodatakse kirjanduslikku messiast, kes viiks meid ilmakirjandusse. Sellepärast tuntakse ka võrdlemisi suurt huvi noorte kirjanikkude silmapiiril kerkimisel. Paraku on aga kõik lootused ja ennustused geeniuse ilmumiseks osutunud tühisteks ja praeguselgi hetkel ei ole mingisuguseid eeldusi nende lootuste hellitamiseks, olgugi et möödunud aasta tõi meie kirjanikkonda mitu debütanti.

On harilik nähtus, et luuletajail-debütantidel on arvuliselt ülekaal, kuid seekord on ülekaal prosaistidel niihästi kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt, olgugi et ka näitekirjandusse arvult on ilmunud umbes sama palju algajaid. Möödunud aasta tähtsamaist kirjanikest-debütantidest osutuvad küpsemaiks ja omapäraseiks debüteerijad proosas, kuna luules esinejad kannavad epigoonilist ilmet ja dramaatilised esikteosed püüavad eesti näitekirjandusse tuua suurelt osalt uusi draamalikke ja on seega tähtsad rohkem uute suundade rajamises kui kunstilises väärtuses.

Möödunud aasta algajast prosaistest tuleks mainida kolme: Peet Vallakut, Hendrik Adamsoni ja Liisa Perandit. Kaks esimest esinevad kahe raamatuga, kuna viimaselt üks toode on ilmunud. Kõigi kolme esikteosed on novellidekogud, seega ühisesse liiki kuuluvad kunstipalad.

Mis algajale poeedile lüüriline luuletus, on prosaistile novell või novellet — enese kunstnik-isiku lihtsam avaldusvahend. Nagu lüüriline luuletus esineb rohkem meeolelu inspireeritud hetke tulemusena, on seda ka novell, mis piirdub võimalikult lühikese sündmustikuga ning lihtsajoonelise kompositsiooniga. Säärases väikeses novellis esineb harilikult kas üksiku juhtumuse detailsem pildistamine või tegelaste lühike iseloomustamine ilma miljöötäpsama maalimiseta. Nagu kunstiväärtuslikul luuletusel peab olema tõelist hingelüürikat, on proosas vajalik tüüpide loomine, novelletis aga eriti tegelaste karakterlikumate iseloomujoonte tabamine. See aga vajab erilist andi ja teadlikumat kunstilist kogemust kui luule, mis voolab eeskätt tundmuste spontaansusest.

Väljudes sellelt vaatekohalt ülalnimetatud kolme prosaisti toodangu kriitilisele hindamisele peab konstateerima,

et üldiselt küpsemaks ja kunstipärasemaks osutub Peet Vallak oma teostega „Must rist“ ja „Epp Pillar-pardi Punjaba potitehas“. Peet Vallaku nimi on eesti kirjanduslikus ilmas tuntud juba varemaist aegadest. Ta on avaldanud rea ilukirjanduslikke palasid ajakirjus ja ajalehis, kuid iseseisva raamatuga esines alles möödunud aastal.

„Must rist“ on viiest uudisjutust koosnev novellidekogu, milles autor käsitleb nähtusi igapäevasest elust omapäraseis värves. Mitmegi novelli süžeed on äärmiselt lihtsad, peaaegu ei mitte midagi tähelepanuväärilist ütlevad, ja ometi on Peet Vallak loonud nendest huvitavad proosapalad, millel ei puudu kunstilinegi väärtus. Nii näiteks „Vasika tapja“, mille sisu on lühidalt järgmine: Mitu asunikku elavad ühes majas, kus igaühel küll oma tuba, kuid õhukeste laudseintega, nii et kõne vabalt kostub ka kõrvaltubadesse. Seal elavad teiste asunikkude keskel Annus ja Ennok. Viimane kipub oma naabrit Annust pilkama, seletades, et see olevat maad saanud vasika tapmise eest. Kuid Annus maksab kätte pilke teravakeelsele Ennokile, sulgedes korstna siibri, mis on Annuse toas. Selle tagajärjel täitub pilkaja eluruum kibeda vinguga. Niipea kui Ennok naabrit salvama hakkab, suleb see siibri — ja abinõu on tõhus. Sellest lihtsajoonelisest killukesest kesk inimese elu askeldusi on Vallak loonud nautimisväärilise novelli, mida loeme huviga.

„Musta risti“ väärtuslikumad tooted on kogu nimetust kandev jutustus ja „Lodjavahi surm“.

Esimese ainestik on pärit Eesti Vabadussõja päevilt ja tuletab meelde Albert Kivikase „Verimusta“. Ent käsitlusviis on teine.

Elatanud talumees, nimega Vilpus, areteeritakse punaste poolt, teda süüdistades ühe punase sõduri äraandmises valgetele. Selle karistuseks tahetakse ta maha lasta, kuid Vilpusel läheb korda süüdistusele tuua rida vastuväiteid. Selle tagajärjel vabaneb ta karistusest. Koduteel aga laseb punaste poolt kaasa tulnud saatja talle kuuli pähe, kui ta tee ääres punase sõduri surnukeha nähes naeratab. Ta langeb punasele korjusele, moodustades sellega risti. „Ent see rist valge ja punase ühendusest on viirastuslikult must.“ Pisike, kuid tüübiline on see väljalõige möödunud sõjapäevade koledustest, kuid autor on ta valmistanud omapärase meisterlikkusega. Siin on esitatud huvitavaid kontuure sõjamehe psüühikast, milles sageli on sõjaraskuste ja metsikute elamuste peale vaatamata, rohkem inimlik-

kust kui sõjakeerisest eemal seisjail aatemeestel. Huvitavad on ka loodusekirjeldused, mida Vallak esitab „Mustas ristis“. Nad on küll lühikesed, kuid neis räägib põhjamaalik võltsimatu hing. Näitena olgu siin esitatud väike katke novelli algusest:

„Päike oli juba loojas ja lumist legendikku valgustas suur, ümmar ja kollane täiskuu. Ta oli haruldaselt suur ja kollane, ent valgus, mis ta alla saatis, osutus siniseks. Ja neid pikki siniseid varje vedasid metsa veeres kasvavad männid kumerale lumisele küla legendikule, ning viie talu pooleldi lumme tuisanud kүүrakad majad tukkusid vaikselt oma varju teravruudu äärel, kui asuksid nad väikeste siniste järvekeste kaldal. Külm oli ränk.“

„Lodjavahi surmas“ käsitleb Vallak naise kättemaksu mehele.

Lodjavaht Aat on halvatuna voodis haige ja tema ülesannet täidab selleks palgatud asemik Tuunas. Aadu naine Minna on pahane oma haige mehe peale, et see on sõbrustanud ühe lesknaisega, kes teda nüüd korra haige-voodilgi on vaatamas käinud. Ta tahab seda mehele kätte tasuda ja avatleb Tuunast enesega sugulikku läbikäimisse. Tuunas, kes alul Minna avatlustele vastu sõdib, heidab hiljemini ta kättemaksu-kaaslaseks. Ja Aadu silma all Tuunase voodis toimubki kättemaksmine. Varssi aga selgub, et Aat on surnud just enne mainitud stseeni.

Lühidalt, end tõetruult ja aktuaalselt käsitleb Vallak naise egoismijanu satisfaktsiooni järele. Huvitavale probleemile lisandub veel meeoleolubav lühilausealine stiil. Üldse on „Lodjavahi surmas“ Vallak saavutanud parema kooskõla sisu ja vormi vahel kui teistes novellides. Nii näiteks jutustab ta 82. lhk., peale seda kui Minna oli andunud Tuunasele:

„Ent Aat lamas endises seisangus; küljeli, nägu vaatas tardunud pilgul väljapoole.

— Mis sa vahid nõnda? urises Minna. Vahid üksisilmi!

Aat ei vastanud.

Lamas kui surnu.

Ja ei pilgutanud silmi.

Pidi uuesti küsima.

— Mis sa vahid nõnda?

Jube ja kammutav oli ta jäine pilk.

Vaatas: Aat lamas tõepoolest nagu surnu. Ei hinganud, ei vastanud küsimusile.

— Surnud oled?

Ning hirm hakkas Minnal, tõusis voodis istuli.

— Vastal ütles. Mis sa vaikid! Mis sa hirmutad!

Väljas solises lodi jäätükkide vahel ja kiuksusid köierullid. Minna tõmbas omale vooditeki õlgade ümber, nagu oleks tal külm hakanud.“

Eks peegeldu neist lühikesist lauseist ja üksikuist sõnust pettumust-aimav hirm ja kartus kauasepitsatud mõtete realiteedi mõjutusest. Iga sõna on siin paljuütlev ja assotsieerib lugejas elava pildi lodjavahi draama põnevamast vaatusest.

Omamoodi huvitavad on teisedki novellid käsitledavas kogus, kuid ei lisanda eelmistele midagi eriliselt uut.

Peet Vallaku teine novellidekogu „Epp Pillarpardi Punjaba potitehas“ koosneb samuti viiest jutustusest kui eelminegi, kuid on oma põhi-ilmelt humoristlik. Suurema osa mainitud raamatust moodustab niminovell. Selles jutustab Vallak Punjaba potitehase töömeeste Niilase ja Tiiskäpa võitlust tehase omaniku, leseks jäänud Epp Pillarpardi pärast. Pikk võitlus, mis vahel koguni ägeda iseloomu omandab, lõpeb viimaks Tiiskäpa võiduga. Epp ajab Niilase minema ja hakkab Tiiskäpast, kes alles võrdlemisi noor — alla kahekümne aasta, enesele meest kasvatama.

Andumusega jutustab Vallak veidrat võitlusekäiku, milles nii palju realistlik-koomilisi situatsioone. Ei saa mainimata jätta asjaolu, et Vallak püüab hoiduda šabloonist, eriti humoristlikes jutes. Oleks olnud ju loomulik, kuid äärmiselt ära kulunud võte, et keegi kolmas oleks Epu kosinud ja mõlemad võistlejad oleksid tasta ilma jäänud. Kuid Vallak püüab originaalsem olla ja lahendab küsimuse teisiti. Parem episood kogu jutustusest on potikaupmehe ilmumine Punjaba tehasesse. Siin on palju sädelevat huumorit, kuid mitte karikerimist. Sellepärast osutub novell humoristlikuks kompositsiooniks reaalsusest.

Teised neli novelli on värvivaesemad ja ühekülgsamad. On ju nendelgi humoristlik põhitoon, kuid see ei ole enam nii eht. Mõnes, nagu „Maanaine“, tundub ta otsituna. See naiskuju, mis praegumainitud novellis esineb, on ju iseenesest kena, kuid Vallak ei esita teda küllalt tarvilises valguses; pole säärast reljeefset esiletõstmist, nagu nägime eelmises jutustuses. Samuti on ka „Kinnas“ ja „Hää püss“ kenad pildikesed külaelust, kuid nende humoristlikul põhitoonil ei ole küllalt plastilisust, ta tundub puisena ja väljatöötamatuna.

Peet Vallakuga on rikastunud meie kirjanikkond ühe andeka prosaisti võrra, kes küll veel algaja, kuid siiski

juba kaju leidnud proosakirjanduse põhinõuetes, nagu tüüpide loomises, stiilis ja kompositsioonis.

Vallaku tüübid on pärit reaalsusest, igapäevasest hallist maaelust. Enamikus on nad inimesed sageli esinevate pahedega, nagu liiderlikkusega („Lodjavahi surm“ ja „Pihid“), keelepeksmisega („Vasika tapja“) j. t. Nendest pahedest ehitabki Vallak oma jutustuste intriigid ja seab tihti pahe vastukaaluks pahele. Selle tõttu on inimene Vallaku novellides enamasti halb, tige. Ent vaevalt leidub isikut, kelle iseloom koosneks ainult pahedest, ja nii jääb esialgu tundmus, kui oleks Vallak tegelaste karakteriseerimises liiga ühekülgne. Aga kui arvestada asjaolu, mis toonitatud kirjutise alul, et sellistes miniatüürnovellides on võimalus kas üksikut isikut lähemalt karakteriseerida või teatavat juhtumust detailselt käsitleda, siis ei saa Vallakut ometi mitte süüdistada ühekülguses, sest tema on valinud viimase tee. Arusaadav, et siis tegelaste karakteristikas ainult need jooned esile pääsevad, mis on mõjutatud nende isikuga seotud juhtumusest. Need jooned osutuvad aga enamasti pahedeks, sest Vallak on elu varjukülgede vaatleja.

Omapärasust on Vallakul stiiliski, kuid ühtlasi ka kohmakust. Ei saa näiteks kuigi ideaalseks pidada ütlust: „Veeresid rasked rattad sügavais rõõpais, vaevaliselt astus hobune teravil konarikel ja puuvanker kolises õõnelt tühjades rõõpais, kus aeg-ajalt tilises kirmjää.“

Iselaadiline on Vallaku kompositsioon. Peaaegu kõik tema jutustused lõpevad mingisuguse efektiga. Seejuures püüab ta kogu jutustuse käigul lugeja lõppuaimavaid mõtteid teises suunas juhtida, ja kui nad juba näidatud sihis on liikuma hakanud, siis tuleb üllatav lõpueffekt. Selle tõttu omandavad ta jutustused küll haruldase põnevuse, kuid kaotavad mõnigi kord psühholoogiliselt. Eriti ilmestub viimane asjaolu ta humoristlikkudes novellides, nagu „Kinnas“ ja „Hää püss“.

Vallaku huumor on mimeetiline ja tõelikkuse piires püsiv. Ta ei tarvita kunstlikke võtteid lugejatele naeru valmistamiseks, vaid püüab leida selliseid koomilisi episoodide elust, mis oma üldilmega esile kutsuvad naerumülgid. Koomilisi võrdlusi ja paradoksaalseid ütlusi, nagu neid tarvitab meie parem humorist O. Luts, ei leidu Vallaku lausetes.

Peet Vallak on hea algaja sõna tõsisel mõttes. Temalt võime loota meie kirjandusele mõndagi väärtuslikku lisanudust. Kuivõrt see lootus täitub, seda selgitab tulevik.

Samuti juba aastaid eesti kirjanduses tuntud nimi on Hendrik Adamson. Teda tunti kuni viimaste aegade ni ku luuletajat, kellel mõndagi omapärast joont, kuid möödunud aastal ilmetus temas ka prosaist. Ta avaldas kaks proosatoode pealkirja all „Kuldblond neitsi“ ja „Roheline sisalik“.

„Kuldblond neitsi“ — jutustused ja poemid, nagu autor ise ala-pealkirjas tähendab — koosneb küll üheksast proosapalast ja ühest pikemast luuletusest, kuid mitte ühestki poemist. Ent milleks figureerib pealkirjas poemi nimetus, jääb arusaamatuks.

Mis puutub „Kuldblond neitsi“ sisusse, siis peab kahjuks konstateerima, et see on väga kahvatu ja kirjanduslikult alaväärtuslik. Need üheksa jutustust ja üks luuletus on ainult kirjanduslikud suleharjutused, mis nähtavasti — kui mitte kõik, siis vähemalt mõned — pärit autori kirjanikuks valmimise päevilt. Nii ilmus selle kogu jutustus „Mbruru ja Ngruru“, jutt suurest neegrite sõjast, „Odamehe“ kalendris „Vares vaga linnukene“ 1919. aastal, seega samal ajal, mil ilmus Adamsoni esimene luuletuskogu „Mulgimaa“. Kesk maitse- ja värvilagedust on ainult üksikud laused, millel väheke värskust ja ilmet. Näiteks „Blond neitsis“ ütlus: „Kõrred krabisesid vastu pastlaid puutudes, nagu pappkasti pandud sitikad ümber roniksid.“ Samuti on iselaadiline ka „Neitsilikkude“ algus, mille siin näitena esitan.

„Sadad vihma ja üks mees tellingitelt.

Üulits märgus ja osa temal olevaid inimesi.

Üks tütarlaps valges kleidis sai plekilise kleidi.

See tuli väljastpoolt ja üks härra tuli ka.

Too kukkus tagurpidi uulitsa renni

Ja rahakurss kukkus.

Kõik see sündis enne.

Ja pärast sündis nende ainumal lapsel laps.

Sündis särgikeses ja sängikeses.

Tütrel oli poeg, nende tütrel.

Tuli ta nüüd emakojast või lapsekojast, aga oli kindel: ta oli kojamehe nägu.“

See on ainuke ilmekam osa; muidu on jutustus hõre, värvivaene, naiivse põhitooniga ja lõpeb lapsiku üleskutsega: „Tütarlapsed, sünnitage terveid tublisid poisslapsi ja ka tütarlapsi eht isamaa tõugu!“

„Kuldblond neitsi“ oleks võinud ilmumata jääda. See oleks kindlasti kasulikum olnud autori enese kirjanduslikele prestiižile ja meie kitsastes kirjastusoludes oleks säi-

linud tükike kapitali. Need mõned värsked laused, mis tast läbi vilksatavad, ei kaalu iialgi üles umbes 60-leheküljelist maitsetut sõnadepahna.

Mitmeti kunstilistes dimensioonides proportsionaalne ja ühtlasi meeoleult kui ka ilmelt tihedam on „Roheline sisalik“. Suurema osa sellest raamatust moodustab jutustus „Metstalu“, mis on ühtlasi ka ainelt omapärasem, ulatuselt avaram ja käsitluselt artistlikum. Selles ligi neljakümne-leheküljelises novellis käsitleb Adamson ühe vana-mehe viimseid tuksatusi eluõhtul enne päikese loojangut.

Metstalu vanaperemees ehk vanaätt, nagu teda talu kaaselanikud nimetavad, magab ühe öö teenijatüdruku Tibu-Tipsi seltsis, kes ehalkäijate poiste eest tema juurde peitu tuleb. Metstalu vana sulane, kes leiab neid hommikul osmikust ühelt asemelt, hakkab ätile tõendama ta uuestisündi, mis teostuvat Tibu-Tipsi kaudu, kes nende koosmagamise järel kindlasti sünnitavat. Vanaäti mõtlemisvõim on juba niivõrt tuhmunud, et ta kelmi sulase juttu hakkab uskuma. Ta otsustab talu oma pojalt Toomalt tagasi nõuda ja volitab väimehe protsessi läbi viima. Hiljemini tahab ta protsessimise ära keelata, kuid vahepeal on salakütid väimehe surmanud ja nii langeb protsessimine iseenesest ära. Ätt asub jälle vanainimese moodi elama, kuid haigestub ja sureb varssi.

Adamson jutustab elavalt vanaäti teotsemistahte viimast tõusu enne igavest kustumist, joonistades ühtlasi vastavat miljööd lühidalt, kuid värviderohkuses. Huvitavad ja omapärased on talu elanikud, olgugi et ainult nende kontuure näeme sel määral, kuivõrt nad vajalikud vanaäti ümbruse iseloomustamiseks. Kuid nendegi rohkem aimatavate siluettide kujutamises on Adamsonil oma osavus: ta on tabanud karakterlikumaid jooni. Nii näiteks iseloomustab ta Tibu-Tipsi järgmiselt: „Tibu-Tips on mullune karjus, tänavune tüdruk. Tema päämine elu-ülesanne näidib vaid selles: usaldavat vahejoont tõmmata enese ja „lapsukeste“ vahel. Meelehärma sünnitab see, et kellelki enesele toetust ei leia: nooremad ei tunnusta tema autoriteeti, vanemad ei võta oma kaitse alla.“

Tihedust ja omapära on Adamsonil stiiliski ning leidlikkust võrdlustes, millest rääkis juba eelmise kogu puhul.

Käsiteldava kogu teised palad kannavad sümbolistlikku ilmet ja tuletavad kohati meelde prantsuse sümbolistide tooteid. Nii „Komöödia“, kus autor loob perekondliku draama tegevusliku aluspõhja, millele iga lugeja oma fan-

taasia kohaselt võib peale ehitada. Kogu niminovell kujutab kahe erivõimelise (kurdi ja pimeda), seega ka erimaitselise isiku ühtivaid ilmavaatelisi punkte. Autor esitab siin mõnegi huvitava paradoksi. Näiteks lhk. 54:

Kurt: Sul võib tõsi olla. Ma kuulen seda, mis sa siis kuuled, kui sa midagi ei kuule.

Pime: See on vaikus.

Kõne all oleva novellidekoguga on H. Adamson näidanud, et ta suudab luua ka väärtuslikku proosat. Jääb ainult soovida, et ta tulevikuski meie jutukirjandust selliste toodetega rikastaks, nagu seda on „Roheline sisalik“ eeskätt „Metstaluga“.

Kolmas debütant möödunud aasta jutustavas proosas, Liisa Perandi, on täiesti uus isik eesti kirjanduslikul parnassil. Tema esikteos „Vaba naine“ koosneb neljast novellist, milles autor käsitleb mehe ja naise armastuslikku vahekorda ja püüab jälgida neid asjaolusid, millest oleneb abielu õnn. Otse painajana näib ta hinges heljuvat küsimus: kuivõrt lubatud on abiellunud mehele ja naisele läbikäimine teiste naiste ja meestega. See on põhitoon, mis ulatub läbi kõigist neljast novellist, omandades igas üksikus jutustuses ainult oleneva varjundi. Samuti on see probleem-küsimus kõigi nelja novelli sündmustikkude ja intriigide lättekohaks.

Perandi jutustustes heliseb naiselik kõla, mis mõjutatud rohkem aine sisulisest, peaaegu tendentsilisest küljest kui kunstilisest loometungist (näiteks „606“ sissejuhatavad laused). Sellepärast esineb Perandi tüüpides kriitilisi jooni. Nii omandab mees kogus „Vabanaine“ tigeda ilme ja on sageli hoolimatu naise suurimate eneseohverduste ja õrnuste vastu. Mehe moraalsete metsikuste kujutamises on Perandi novelles otse järjekindel ning korrapärane progress. Nii asetab ta esimeses jutustuses „Nugis“ mehe ja naise enam-vähem ühisele tasapinnale (mees igavene joodik — naine prostitueerunu), järgmises aga kerkib mees õelusele tüki maad lähemale (ta kahtlustab naist põhjendamatult ja tahab teda tappa), kolmandas novellis saab mees juba naise surmajaks (ta ärritab naist oma läbikäimise tõttu teisega nii, et see talvisel ajal pesuväel välja jookseb, külmetub ja sureb tiisikusse) ja neljandas jutustuses on ta täielik deemon, täis piiritut julmust ning egoismi (ta põeb süüfilist ja annab selle naiselegi edasi, nii et see kogu eluaeg mehe süü läbi peab kannatama).

Naine sellevastu on ka küll kapriisne ning armukade, vahel isegi jonnakas, kuid peale pilviste hetkede möödu-

mist armastusest põlev ja õrnusest ülevoolav. Nagu igas novellis järjekindlalt ja korrapäraselt kasvab mehe jõhkrus, paisub samas tempos naise õrnus ja eneseohverendus.

Käsitlusviisilt püüab autor reaalsuse piiresse jääda, nagu seda eeldavad kriitilise ilmega tüübid, kuid üksikuil puhkudel, eriti armastuse- ja õrnusestseenides kaldub ta romantismi, kohati isegi naiivsuse ni. See asjaolu on jällegi tähiseks, et autorit on avatelnud eeskätt sisuline külg. Ta on novellide ainele liiga palju subjektiivselt kaasa elanud. Kuid ükski reaalsust taotlev kunstnik ei tohi üles näidata isiklikku sümpaatiat ega antipaatiat oma süžeede vastu, sest vastasel korral kaotab teos väärtuselt ja osutub üldmuljes ebamääraseks.

Seepärast ei tõuse ka „Vaba naise“ kirjanduslik väärtus üle keskpärasuse. Autor, tiivustatud eeskätt aine ideelisest küljest, on jätnud tagaplaanile stiili, kompositsiooni ja teised kirjandusliku kunsti töö väljenduslikud paratamatused. Selletõttu pääseb stiilis esile kohati ilmetus ja konarusi. Näiteks lhk. 61: „Vanaisal jooksid kaks jämedat pisarat halli habeme sisse. Surus karvase põse lapse roosakat põske vastu ja ütles: „Minu väike kallike“. Ja seesuguseid konarusi on väga mitmes kohas.

Eelmised kaks kirjanikku esitasid oma novellides üksikut juhtumust jututegelaste elust, jättes lahendamata nende mineviku. Liisa Perandi aga toimib teisiti. Tema püüab luua võimalikult detailseid tüüpe, ja selleks avaldab ta kirju rea episoodide novellitegelaste elust. Selle tõttu on Perandi tüübid hoopis kujukamad ning reljeefsemad kui eelmistel prosaist-debütantidel. Mõned nendest, nagu Milla „Minu naises“, on isegi meisterlikult joonistatud. Kuid seda, mis need tüübid elavuselt võidavad, kaotavad nad originaalsuses. Sellist omapära, nagu nägime Vallaku ja Adamsoni tegelastes, otsime siit asjata. Siin on tugevaid kalduumisi šabloonid.

Kompositsioonilt tuletavad Perandi novellid meelde romaani kavandeid; nii laialine on nende sündmustik. See asjaolu, nagu eespool selgus, oli tingitud tegelaste üksikasjalisemast iseloomustamisest. Et autor just selle meetodi järele on rajanud oma jutustused, siis järgneb siit jällegi, et need tüübid on varjukujud, mis on alaliselt saatnud tema hinge. Liiga lähike on olnud suhtumine ainesse.

Kuigi „Vaba naine“ meie kirjanduslikule tänapäevale midagi erilist ei ütle, konstateerib ta ometi autori oskust jutustamises ja andi tüüpide loomises. Rohkem objek-

tiivset suhtumist ainesse ning süvenemist vormitehnilistes nõuetes — ja Liisa Perandist võib võrsuda meie kirjanikude perre tähelepanuvääriv prosaist.

Aprillil 1926.

Arno Raag.

Kuida peame *pärit* ja *päris* sõna keeleajalooliselt mõistma.

1925. a. „Eesti Kirjanduse“ 11. nr:s ilmus J. Mägiste kirjutus E. *pärit*, *päris* sõnade seletuseks. Ses tehakse katset kõnealuseid sõnu keeleajalooliselt, nende vormi poolest, analüseerida. Ometi ei ole esituses kõiki vaatekohti silmas peetud. Sellepärast lisan siin mõned uued andmed. Nende põhjal võib kõnealuste sõnade seletus hoopis teiseks kujuneda.

Olgu alguses tähendatud, et arvamine, nagu oleks *pärit* *pärima* verbi passiivi partitsiip, sugugi nii üleüldine ei ole, kui M. väidab. Muidu ei ole küll *-ttu*, *-du* lõpulised partitsiibid kirdepoolsetes murretes haruldased, vaid üsna harilikud vormid.

M. seletab vormid *pärit* ja *päris* järgmiselt: Nende aluseks olnud *perüs* (? *perüs*), gen. *perüden* (? *perüden*), mis ta konstrueerib. Oletatud vormid ei ole ometi *päris* laitmata. Tüvisõnast *perä* (mitte *pära*) on raske öieti mingit omadusenime ette kujutada. Kõige enam võib küll kõne *-ükse*- liitest olla, vrd. *ala*: *alukse-* (verbituletus *pettus* ei kõlba kunstliku kirjakeelse vormina tõenduseaineks). Seda ainsat võimalikkust kinnitab ka Lõuna-Eesti vorm *perüs-* lühikese *r*:ga. Selle asemel oleks tingimata *rr* (siis vorm *perrüs!*), kui sõna esialgu *perüs* oleks kuulunud, nagu M. arvab. Lühikese *ü*-lised omadusenime vormid ei ole kõnealuses juhtumises tõenäolised.

Sellega langeb ka M. seletus *pärit* vormi kohta ära. Viimane ei ole mingi oletatava *perüs* omadusenime partitiiv, nagu *vanut*, *haigut*, *tervot* jne., vaid nähtavasti hoopis isesugune tuletus tüvisõnast *perä*. Kõnealusest kujust *pärit* tuleb lahus hoida *pärist*, mis A. Th. Helle'l esindub, ja *päriilt*, mis läänepoolsetes murretes olemas on. Olgu ka kohe lisatud, et Gr. Mülleri *perü* (= pärija) samasugune tuletus on kui Soome *peru*. *Pärit* vorm, millest siin jutt on, esindub Kirde-Eesti murdes *perite* kujul, vrd. *esite*, Setu *parahite* 'kõige paremini' jne. Esimene on ilmselt vii-

mase kulunud kuju. Kuna *-itte* tuletuseliide esialgu **-itten* kujuline on olnud, s. o. konsonandilõpuline, siis ootaksime õieti vokaali *e* alalejäämist. Ometi on eesti keeles juhtusid, kus, vastu harilikku häälikute arenemist, vokaal seesuguses seisukohas on kadunud, näit.: *targast* (*targaste* asemel), *annat* (*annate* asemel Setu murrete alal) jne. Nii ei või ka vokaali ebaharilik käsitus tõsisemaid raskusi teha. Mis *pärit*, kirdem. *perite* tähendusesse puutub, siis võrreldagu teda soome sõnaga *peräisin* (= *pärit*).

Kõnealused vormid *päris* ja *pärit* on siis kuulunud: *verüs-*, nagu nüüdki veel Lõuna-Eesti murdes (gen. oleks olnud **perüksen* tähendus 'Erbe'), ja *peritten*. Seesugune seletus on, nii pikale kui nüüdsed andmed ulatuvad, ainus võimalik ja tõenäoline.

V. Grünthal.

Veel kord *päris*, *pärit*.¹⁾

Toimetuse lahkel loal on mul võimalik otse siin avaldada oma seisukoht eelneva lektor V. Grünthal'i kirjutatud minu *päris*, *pärit* sõna seletuskatse (vt. „E. Kirj.“ 1925, lhk. 480—1) ümberlukkamiskatse puhul.

Et *pärit* sõna partitsiibiks pidamist seni on olnud, tõendab kaunis värskest eesti keele autoriteetseim uurija A. Saareste „Eesti Keeles“ II (1923), lhk. 186 („nagu seda [s. o. -tu, -du algupärasust, J. Mg.] üldpõhjaeestiline *pärit* rudimendina veelgi tunnistab...“). Ka Tartu ülikooli eesti keelt käsitanud loenguil ning, kui õieti mäletan, *-tet* partitsiibi ümber keerelnud keeleuudenduspoleemikas on sama (muidu sisuliselt *päris* loogiline) väide õige mitmel puhul avalikkusse astunud. Nii siis ei tarvitse allakirjutanu *pärit*-i senise seletuse kohta käinud üldsusväide olla väär.

Õige ju, et põhja-eestis paiguti esineb vokaal-lõpulisel *-ttu*, *-ttü* (*-tu*, *-tü*) otseseid järeltulijaid (näit. Viru-Nigula *valittu* 'valitud', Vaivara *on karsittu*, *iumala luõdu*), kuid häälikseaduslikku lõppkaolist leidub koha peal saadaval olevate andmete põhjal vaevalt mujal kui just selle lääneosas (vrd. Rõigi *ehideet*, *koer*, *nideet*, *korjat* jne.). Kodavere ümbruse murdeis küll esineb viimane ka, kuid need on mitmeski suhtes kompromissmurded *eL* ja *eP* murrete vahel. Need asjaolud polnud nende ridade

1) Kirjaviis autorist olenematu.

kirjutajale teadmata, kui ta tookord oma sissejuhatava lausega juhtis tähelepanu *pärit* sõna kui oletatava partitsiibi rudimentaarsusele põhjaeesti murdes (meelega mitte murretes!). Mõeldud oli selle all, nagu populaarsemalt, kirjutise avaldamiskohale vastavalt väljendudes peaks olema lubatav ja nagu tinti sääraseil korral mõeldaksegi, kirjakeeles peegelduvad põhjaeesti kompromissmurret.

Tüvisõnast *perä* omadusnime kujutella ei peaks olema üle jõu käiv. See tuletisliik pole ju omane ainult adjektiivile, nagu tema väheütlevalt nimest võiks välja lugeda. Tarvitses ainult mõelda substantiivituletisi nagu *koht*: e. *kohus*, sm. *kohtuus*, *sõber*: *sõprus*; sm. *keski*, *talo*, *isäntä*, *emäntä*, *ystävä*: *keskuus*¹⁾, *talous* (murd. *talūs* jm.), *isännnyys*, *emmännnyys*, *ystävöyys*; karjala *emänniis*, *izänniis*, *herruś* (: *herra*), *lapsuš*; aunuse (Salmi) *izändiis*, *herrus* jne. Neil juhtudel aitab väljendada kõnesolev tuletis sisuliselt ilmsesti „millenagi, kellenagi olemist, olu“. Tihtipeale ta ainult ebamääraselt nüansseerib tüvisubstantiivi, vrd. e. vana kirjakeele *riikus* 'riik' (näit. VEGG XIX, 22, Rosihniusel: *Summala Riicu* 'des Himmelreichs'), sm. (Jääski) *voimuus*, 'voima, kyky', (Maaninka) *väkrynnäkküvellä* 'väkiryännäköllä', karj. *rauhuš* 'rauha', aun. (Salmi) *gofus* vaiva, kurjuus' (= *gofa*), Tveri karj. *päivän noužuś* 'ida' jne. *Perūs*, samuti tuletatud sõnast *perä* (et see ilmne, tõendab muu seas eriti sm. savo murrete *perrūs*: *perrüveltän* 'päritolu poolest'), pidi nii siis algselt tähendama umbes 'pära(lt)-olu, -olemine' või teisel juhul lihtsalt 'pära, pärandus'. Nõnda saadud substantiivi hilisem adjektiivitähenduslikuna abstraherumine liit-sõnast (vt. „E. Kirj.“ 1925, lhk. 481) või tema adjektiivina tarvituseletulek muidu (vrd. e. *sant* '1. sant; 2. vigane, halb', *koer* '1. koer; 2. vigurlik, koerlik' jne. — sama kahepaiksuse konstateerimine juba Göseken'il, *Manuductio* 124, sama esineb ka kõigis ligemais sugukeelis) on mõeldav. Nii või teisiti, kuid samataoline juhtumus näikse peituvat Gösekeni *op. cit.* 442 *ungerecht* (Geld) väris *Rahha*, 444 *unrecht* (vitiofus) vähriś; siin omadusnimi *vääris* (< *värü[s]s*) 'väär, valelik'.

G. Mülleri *Perrux*, *Perrüx* peaks olema teoreetiliselt igati ühendatav eelmisega nii häälikuehituse kui ka tähenduse poolest. Ainult $\delta > O$ analoogilise kao oletamine

1) Eesti vältelt problemaatiline *keskel*, *keskele*, (murd.) *keskes* kuulub siiasamma, nagu loodame kuskil mujal näidata võida.

teeb selle ühendamise veidi kunstlikuks. Sellepärast on selle Mülleri sõnakujuga alternatiivselt, ja ehk pigeminigi, võrreldav eL *perü* 'Ueberbleibsel, Letztes' (Wiedemann, Wb.), eriti aga Kuusalu (sõnastik Akad. Emakeele Seltsis) *suure perid* : *peri* 'pärandus'; eemalt kuulub siia muidugi ka G. esitatud sm. *peru*.

Eelöeldu põhjal ja vana viisi välja minnes seisukohalt, et *-us-*, *-üs-*lised omandusnimed algsoomes on (?-*üs-*, *-üs-*lõpuliste kõrval) vaidlematud¹⁾ (selle seisukoha põhjendusi vt. „Eesti Keel“ II (1923), 167 L. Kettuselt ja eriti veenvalt SUST LII, 216—237 M. Rapola'lt; sama rõhutavad kindlalt ka allakirjutanu omad põimingud lähemaist sugukeelist), jään oma varemini *päris*, *pärit* sõna kohta antud seletuse juurde kuni mõne uue veenvama esilekerkimiseni.

perä edasituletamine *-ükse-* abil annaks küll ka nominaatiivis kuju *päris*, kuid saaks vaevalt anda G. oletatud tähenduse 'Erbe' (selle tuletise tähendusõpilisest küljest vrd. näit. JSFOu XXX,6, lk. 3, Yrjö Wichmann).

Pärit < **peritten* oletus oleks tõenäolisem, kui kuskil murdealal oleks rohkearvulises samatuletislikes adverbes *-*itten* > *t* järjekindlalt nagu *-sten* > *-st*²⁾ (viimane siiski kahtlaselt siiakuuluv; pigemini < *-sta* elatiivist, vrd. „Eesti Keel“ I [1922] 37—42, Kettunen). Seni kui **teisit* pro *teisiti* (*-te*), **kõverit* pro *kõveriti* (*-te*) jne. pole tõestatud eesti murdeis, peaks G. seletuse järgi *pärit* olema mingi erandlikult „kulunud“ sõna. Kulunuseseletust aga praktiseeritakse ainult juhtudel, mil pole häälikuseadusi jälgivaid seletamis-

1) Teiskordsel korrektuurilugemisel leian G. kirjutusis mõningaid muudatusi, muu seas ta endise lühida-*ü*-lisi omandusnimesid kategooriselt eitava väite pehmenemist lisandusega „kõnealuses juhtumises“. Et aga lühida-ülilisus on usutav selgi juhul, näidaku kas või eL *piütta* 'pikuti' (Setu-Pangevitsa, prof. Saareste järgi), *piütta* id. (Vastseliina, O. Parmase kog.) < **pidutt*, *piukane* 'pikkune' (O. Kallase j.) jm. Gemineerumisjuhud, mis näiksid toetavat eL pikavokaalset omandusnime (Vastseliina *üttè jämmü*, Setu-Obinita *hüüvõust* 'viljasaaki' jt.), võivad seletuda analoogiaga, mille pikemaks selgitamiseks siin pole koht (arvatav häälikuseaduslik vahekord Tarvastus: *jämmus-üttè vanü*). Huvitav oleks lisaks teada, millisest allikast on *pärit* G. esitatud eL *perüs* (Wiedemanni sõnaraamat vähemalt teda kõnesolevas tähenduses ei tunne), kas vahest mitte rahvaluulest, kus näit. „*Perüs valda piinatas*“ (J. Hurti Vana Kannel I, lhk. 124). Kuigi see äsjaesitatud põhjendusil võib olla ka ehtis eL murdevorm, võib ta sellest lähtest ammutatuna väga hästi osutada rahvaluule rännul põhja poolt saabunud laenukski.

2) Setu murde lõppkaoluud pealegi on mitmeti erilised ega sobi puht-põhjaeesti sõnakuju tõendusmaterjaliks.

võimalusi. Seekord näikse meil neid olevat esialgu vähe-
malt kaks: vanem, partitsipiaalseletus ja nende ridade kirju-
taja esitatu. Ja *pärite, päriti* kuju seletamiseks kolmandat
pole vaja: loomulik, et üksikuksjäänud *pärit* murdeti allus
arvuka *-te, -ti* adverbirühma analoogiale.

Muide lõppeks veel *pettuse* kohta tähendatagu, et ta
oma laia levimise järgi elavais e. murdeis otsustatuna
vaevalt võib olla kirjakeele kunstsünnitis, küll aga rahva-
keelne analoogiasünnitis, millisena küllalt kõlbab oma vähe-
nõudlikuks ülesandeks tookordses kirjutises.

J. Mägiste.

Üleskutse rahvamängude kogumiseks.

Toimetusele on tulnud soome rahvaluuleuurijalt mag.
E. Enäjärvelt järgnev küsimustik, mille avaldame, üht-
lasi paludes eriti „Eesti Kirjanduse“ meie rahvusteadusist
huvitatud lugejaskonda (üliõpilasi, õpetajaid, seltskonna-
tegelasi, koolinoorsugu) oma lahkete kaasabi anda eesti
rahvamängude uurimisel, neile rohkearvuliselt ja üksik-
asjaliselt vastates. Meie rahvamängude üle on Soomes
valmimas väitekirjaline eriuurimus, ja meie kohus on kaasa
aidata, et töötegelajal ei tuleks ainest puudu. Aga just
rahvamängud ongi see osa meie muistsusest, mille pääst-
miseks seni on kahetsetavasti vähe tehtud ja mille kohta
senises kirjanduses ning ainekogudes on ainult juhuslikke
teateriismeid.

Vastused palutakse adresseerida „E. K.“ toimetusele (Tartu,
Vabriku uul. 5, lektor J. V. Veski nimele) või Helsinki
(Soome), Itäinen Viertotie 2 A, mag. E. Enäjärvi'le. Saade-
tavaile teatele on ülitähtselt lisandada, kelt nad üles tähend-
datud (võimalikult ka kui vanalt isikult) ja kust maakohast.

Üldisi küsimusi.

Mängukoht ja -aeg. Kas oli erilisi aegu (näit.
peod), mille eeskavas oli mängimine? Näit. jõulul, uuel
aastal, kolmekuningapäeval, vastlapäeval, lihavõttepühäl,
ristipäeval, nelipühil, jaanipäeval jne.? Kas koguneti ka
argioludes, näit. pühapäeval, mängima?

Kas on mängitud pulmades ja muil pidustusil?

Kas on mõni „kirmaski“-taoline pidu tuttav?

Mis on väikese tantsupeo nimi? (pilgar, jubi jne.). Kas

tuntakse nime „simman“? (Kui tuntakse, kas tuntakse samas kihelkonnas ka Siimu või Siimani mängu?)

Missugused lõbustused on „simmanitel“ harilikud? Kas mängitakse?

Kas mängiti talumajades või vahest ka kõrtsiruumes?

Kas olid mõned määratud paigad, kus väljas mängiti? Nende nimi?

Mängukombed. Kas tuntakse erilisi igapäevase elu toimetusi järeleaimavaid draamalisi mängu, näit. niisuguseid, kus esitatakse loomatapmise (näit. „Seatapmine“), põl-luharimise jne. tegevust, tihti sellekohaseis näitlemisriideis?

Missugused ringmängud on praegu noorpõlve keskel üldised?

Kas tuntakse niisugust tantsuviisi, et mänguring äkki katkestatakse ja esimesena olija hakkab seda käest kinni hoides viima läbi hoonete, õue jne.?

Kas tuntakse mõned ainult tütarlaste mängud ja tantsud või jälle teised ainult meesterahvaste omad?

Kas mängis ka vanem rahvas kaasa?

Kas tarvitati mängude valikus mingit kindlaksmääratud järjekorda, nagu näit. Ida-Soomest räägitakse: „Harilikult alati jõulumängud ikka vastastikuse tantsuga, sellele järgnes ringmäng ja siis muid mängu.“

Kas tuntakse mõned tantsutoa palvelaulud, nagu näit. Soomes:

Täytyykö tätä tupoa,
lainataanko lattiat,
tanssia tasasten miesten,
nuorten miesten notkutella?

Kun ei täytyne tupoa,
lainattane lattiat,
ulos meidät uksi viepi, jne.

(Kas täiditakse anda seda tuba, kas laenatakse põrandat tasastele meestele tantsida, noortele meestele nõtkutella? Kui ei täidi anda tuba ega laenata põrandat, välja viib meid uks, jne.)

Üksikuid mängu.

Iga mängu kohta: laul (sõnad), kuidas mängitakse, millal mängitakse (jõulu ajal, jaanitule juures jne.). Kas mäng on veel harilik, jne.

Siimu mäng. Mängijad kahes reas.

Siit tuleb Siim,
siit Siimu sulane,

auline isand
kõigi teiste seast.

Ehk teisiti:

Lätt, lätt, siimani tseele (siimani selli),
lätt, lätt pirelilli härra,
lätt, lätt tsirepuu nalla.

Leigarimäng. Mängijad reas või ringis, üks või rohkem väljaspool (leigar, leigarid). Leigar palub neidu, kes temale antakse. Ta tuleb uuesti, seni kui ta kõik mängijaid kaasa on viinud. Siis — tants.

Laulu laulavad leigar ja mängijate juhataja, „proua“, vastamisi.

Leigar: Siiep leigarid tulevad,
siiep leigarid lähevad,
siiep leigar lööneb leeri
üva muori moisinusse,
kaunis proua kardinusse.

Proua: Mis sie leigar meilta otsib?
Ei meil kulda ei obeja,
ei meil pienta penningita,
vana ei vaskista rahada.

Leig.: Tühi uolib kullastagi,
uelus obejastagi

— — —
Meil on kodu kullasepad. . .

— — —
Sie ta'ab nuorta neitsikesta,

Proua: Ei mina anna neidusida —

Leig.: Laidus, laidus, paha proua — —

Proua: Mina aga annan neidusida.

Kas leigar esimesel korral prouat palub? Kas sõna *leigar* muidu ka *tuttav*? Täendus?

Voulimäng. Hurtija Eesti Üliõpilaste Seltsi kogudes ainult Kuusalu teisendid.

„Rikas vouli“ ringi või rea keskel; „vaene vouli“ tuleb üksinda ja palub. Rikas annab talle ühe oma kaaslastest; vaene tuleb uuesti, senikui kõik temale on antud. Siis on rikkast saanud „vaene vouli“, ja mäng hakkab uuesti algusest.

Mina vouli ja rikas vouli!
Mul on rikkust ja rahada,
vana vaske, taalerida,
palju pienta penningita.
Süöge, lapsed, ja olge prisked,
viel on aita pöüven päällä,
viel on aidas tavarada —
sia singid ja lamba pambud!

Mina vaene vaetud vouli,
lõppes süödava, lõppes juodava,
täüdü menna kerjamaie.
Oled ehk sina üä kuldane,
luad mulle ka midägi?
Mina vaene mõisa põletaja

— — —
— — —
Tulge üks mulle!

Hundi ja lamba mäng. Lapsed istuvad maas. Karjane käib ümber lastesalga (lambakari), kepp käes, ning laulab:

Mina holan eide utte,
mina kaitsen taadi karja.
Eit teeb mulle uue kuue jne.
Teen aeda, teritan teivast;

kuldne roigas, raudne teivas,
höbedane aiavitsa,
kust ep susi sisse saa,
karu või üle karata.

Karjane jätab koera lammaste järele vaatama ja läheb ise magama. Hunt viib ühe lamba ära. Koer haugub, lambur ärkab, ütleb koerale midagi, loeb: 1, 2, 3, käes kõik! Hunt viib sel viisil kõik lambad ära; karjane läheb otsima. Näeb teel jäljed (tähtis — mida ta näeb, mis ütleb!), tuleb hundi juurde. Hakkavad kõnelema. Karjane küsib luba ututada. Lambad tulevad välja. Karjane võtab kepi ja laseb lambad üle hüpata, siis näeb, kes on terve.

N u k u m ä n g. Ring, „nukk“ keskel, valge rätik peas. Väljaspool „nuku“ kinnipüüdjad.

Nukku kutsuti külasse,
üle välla võõruselle.
Ei ole aega nukul minna;
nukul kangas kamberissa, jne.

Hüppa, nukku, karga, nukku,
tee, nukku, jalad teravad!

— — —
Ehi, nukku, eeri, nukku! jne.

L e i n a m ä n g. Ring, üks mängijaist ringi sees, rätik peas, alaneb ja üleneb laulu järele.

Alane, alane, nukku,
juba su isa sureksi.
Siis: ema, õde, vend, peig jne.
Ülene, ülene, nukku,
juba su isa elus jne.

Rõõmu, rõõmu, neitsikene,
juba su — — elussa.

Leina, leina, neitsikene,
juba su — — sureksi.

Koolõ, kurba mõrsja,
joba su esä, koolu.
Tõsõ, rõõmumõrsja,
joba su esä eläs.

K u n i n g a m ä n g. Ring, „kuningas“ keskel. See, kelle nimi lauldakse, peab kuningale pandi andma.

Oh kuning, kuningukene,
miks sa mullu meil' ei tulnud,
tunamullu tulnud meile,
kui käisid käsud järele, jne.

kui jooksid jõed õluta, jne.

— — —
Kelle helme heitemine,
kelle pärja päästemine?

— — —
Mari helme heitemine, jne.

H o b u s e o t s i m i n e. Ringi keskel 1 või 2 „hobust“. Kui kuuldakse „hirnu, hirnu“, püüavad nad ringist välja minna, aga ringis seisjad hoiavad tagasi. Vahel on ringist väljaspool ka veel hobuse otsijad.

Oburine, poisikene,
kas nägid minu hoosta?
Mis karva sinu hobune? jne.

Hirnu, hirnu, hiie halli,
karju, karju, Kalevi lauki!

N õ e l a m ä n g. Mängijad reas. Nende juurde tuleb nõela otsija. Katsub rea viimast kinni võtta. Laul: „Nõret, nõret, nõelakene!“ jne.

Sõelamäng. Mängitakse nagu nõelamängu. „Laena sõela, langukene!“ (Sõet, sõet, sõelakene!“)

Väravamäng. 2 mängijat hoiavad teineteise käest kinni, teised käivad rongis läbi. Seisjad püüavad oma kätega viimast rongist lahutada. Teine seisjaist on „jumal“, teine — „kurat“. See, kes kinni võetud, ei tea, kes on jumal, peab valima, kelle seltsi läheb. Võitlus jumala ja kuradi parteide vahel. (Sama mäng kui uuem: Sild on katki.)

— Mis te seal seisate?
Juuni kuldse värija.
— Me tahame läbi minna.
Juuni —...
— Me ei või lasta.
Juuni —...
Mis teil viga on?
Juuni —...

— Meie värav katki.
Juuni —...
— Küllap meie parandame.
Juuni —...
— Millega te parandate?
Juuni — — —
— Siidiga — — —

Muid refrääne:

Jultse kultse, välitse värava.
Joone kroone, kuldsed väravad.

Hani, hani valge. Mängitakse kahes reas või nagu väravamängu.

— Hani, hani valge!
— Joude, joude ülbe!
— Kust tuled, kuhu lähed?
— Tulen mererannalt.
— Midä sielta tegemasta?

— Puegijani pesemasta.
— Peseksid minu pojad ka?
— Ei — — —
— Küllap nõudan mere põhja.
— Küllap tiivad kannavad, jne.

Aiamäng (midrilind). Ringi keskel lind, selle püüdjad väljaspool.

Üks ilus lind on aias,
ja meie saksa aias.
See süöb sielt kõik rohud:
muorijuured, muttervärgid,

pietersillid, pipermarjad,
saksa sirgejad sibulid.
— — —
Kiis, kiis aida,
kiis lindu süöma!

Kullimäng. Mängijad reas, kull väljaspool. Mängitakse tihti nagu nõela- ning sõelamängu. „Kuuts, kuuts, kullike, kuuts, kullipojake! Mis see kulli meilta otsib?“ jne.

Sõrmusemäng; Oldermanni mäng; Mängud ilma lauluta.

Muidugi on teretunud ka iga pisemgi teade iga muu, selles näitekogus nimetamata muistse rahvamängu kohta.

Materjalid

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi ajalooks. 3

III. Näitus 1878. aastal 14. ja 15. septembril
Põltsamaal. 1)

A. Riigivarade-ministeeriumi hõbe-auraha — esimeseks auhinnaks:

1 väikese auraha maaomanik Ado Tõlp-Rulli Tarvastu vallast Viljandi maakonnast — 4-aastase kõrvi eesti täku kui sõidu- ja ratsahobuse eest;

B. Sama ministeeriumi pronksaurahad — teiseks auhinnaks

1. maaomanik Mihkel Pung-Liivasaare Vana-Põltsamaa vallast — 4-aastase musta ardenni täku kui veo- ja sõiduhobuse eest;

2. rentnik Henrik Velmer Pajusi Nurga karjamõisast Põltsamaa kihelkonnast — 2-aastase poolverd idafriisi tõugu härja eest;

C. Sama ministeeriumi kiitusekirjad:

1. mõisnik Nikolai von Wahl-Pajusi — 3-aastase orlovi tõugu musta ratsatäku eest;

2. mõisnik Reinhold von Wahl-Lustivere — 4-aastase ardenni-eesi tõugu halli mära kui sõidu- ja veohobuse eest;

3. külakooliõpetaja Hans Saarsen Viiratsi vallast Viljandi maakonnast — 3¹/₂-aastase eesti sugutäku eest;

4. maaomanik Jaak Peet Holstre vallast Viljandi maakonnast — 7-aastase eesti mära kui tõõhobuse eest;

5. maaomanik Tõnis Karelson Adavere vallast Pilistvere kihelkonnast — 5-aastase orlovi-eesi tõugu raudja sugumära eest, kellele juba enne seda Liivimaa Põllumajanduse ja Tööstuse Edendamise Seltsi poolt oli Keiserliku Liivimaa Ökonoomia Seltsi hõbeauraha antud;

6. rentnik Henrik Velmer Pajusi-Nurga karjamõisast — 6-aastase holsteini lehma eest;

7. rentniku abikaasa Amalie Märzin, sünd. Isatski — omakoetud villaste ja poolvillaste kangaste kogu eest;

8. perenaine Mari Ainson Holstre Masumõisast — käsitsi-väljaõmbluste eest rätikutel ja vöödel.

D. Keiserliku Liivimaa Ökonoomia Seltsi hõbeaurahad — esimeseks auhinnaks:

1. Karl Vulgan Võisiku vallast Viljandi maakonnast — 4¹/₂-aastase raudja (teadmata tõugu) sugumära kui sõiduhobuse eest;

1) Kogutud materjalide hulgas leidub mul T. E. P. S. näituse asjus järgmine C. R. Jakobsoni kiri, mis arvatavasti M. Mitile saadetud:

Auustatud suguvend!

Ma palun Teid väga, Põltsamaa näituse materiali nii pea kui võimalik minu kätte saata. „Baltische Wochenschrift“ on sellest näitusest rääkinud, nagu ei oleks teda osavalt toimetatud, et nii vähe kariloomi seal olnud. Seda ütelust tarvis ruttu valeks ajada, sest ta teeb meie põllumeeste seltsidele kahju. Ma palun kõik täielikult ehk tuleva Karowi postiga minu kätte saata.

Teile palju tervist saates, jään

Teie truul

Viliandis,
7. Oktobril 1878.

C. R. Jacobson.

2. maaomanik Johan Grünwald-Raisa Vasula vallast Tartu maakonnast — 8-astase eesti tõugu raudja sugumära kui tööhobuse eest;
3. kaupmehe abikaasa Rosalie Kuus, sünd. Shasmin, Tartust — tekikangaste eest.

E. Sama seltsi pronksaurahad — teiseks auhinnaks:

1. Jaak Peet Holstre vallast — 3 $\frac{1}{2}$ -aastase (teadmata tõugu) kõrvi sugumära kui tööhobuse eest;
2. perenaine Epp Ainson Holstre vallast — muistsete eesti mustrite järele omavalmistatud käsitööde ja kangaste eest;
3. töölise naine Mall Libe Kamari karjamõisast Põltsamaa lähedalt — väga ilusa teki eest;
4. sepp Peet Mölder Eistvere vallast Viljandi maakonnast — omavalmistatud hea õmblusmasina eest.

F. Auhinnad à 3 rubla:

1. möldri naine A. Jörmann Põltsamaalt — villase kanga eest;
2. neiu J. Jürmann Põltsamaalt — niisama;
3. töömehe naine J. Tikutas Põltsamaalt — villase ja linase riide eest.

G. Selle seltsi kiitusekirjad:

1. Mihkel Feldmann Vastemõisa v. — 4 $\frac{1}{4}$ -aastase vene-eesti tõugu musta sõidutäku eest;
 2. Madis Karelson Vana-Põltsamaa vallast — 3 $\frac{1}{2}$ -aastase (teadmata tõugu) kõrvi sõidutäku eest;
 3. Jaan Võõrmann Kaavere v. — 2-aastase orlovi traavelmära kui sõiduhobuse eest;
 4. Peeter Ainson Holstre v. — 6-aastase araabia-eesti tõugu mustjas-kõrvi sõidutäku eest;
 5. mõisnik Nikolai von Wahl-Pajusi — 6-aastase soome-orlovi tõugu sõidutäku eest;
 6. rentnik Georg Riesenkampf-Kõo — 5-aastase eesti-ardenni tõugu kõrvi täku kui sõidu- ja veohobuse eest;
 7. rentnik Aleksander Rose Imavere Pallastvere karjamõisast — 6-aastase idafriisi segatõugu lehma eest;
 8. aednik Karl Stahl Vana-Põltsamaalt — aiavilja eest;
 9. maaomanik Karl Juder Uue-Suislepa vallast Viljandi maakonnast — samuti aiavilja eest;
- Külakooliõpetaja Mats Adamson Karulast Võru maakonnas sai oma tehtud vasklampide eest 1 rbl. reisikulude tasuks.

Ülepea anti III näitusel:

Riigivarade-ministeeriumi

1 väike hõbeauraha,

2 pronksauraha,

8 kiitusekirja;

Keiserliku Liivim. Ökon. Seltsi

3 hõbeauraha,

4 pronksauraha;

3 auhinda à 3 rubla,

10 selle seltsi kiitusekirja ja

1 rubla reisikulud.

Kokku 32 auhinda.

Väljaminekuid oli 156 rubla 15 kop., sissetulekuid — 156 rbl. 35 kop., jäi kassasse 20 kop. Publikumi osavõtt

näitusest oli üldiselt üsna elav, sest et teda ligi 1000 inimest vaatamas käis. Kõigiti püüti näitusekäijatele kõik arusaadavaks ja selgeks teha; anti seletusi näituse tarbest ja kasust, juhiti tähelepanu üsikute majapidamisharude peale: hobusekasvatuse, sarvloomade pidamise, piimatalituse kasu, aiatöö, põlluharimise ja käsitöö peale; iga haru jaoks leidusid asjatundjad, kellele lõbu valmistas neist asjust laialt kõnelda. Hobusekasvatuse ja karjapidamise suhtes seletati, et kasulikum on esimest kõrvale jätta ja rohkem tähelepanu teisele pöörata: hobune vajab oma toitmiseks märksa rohkem kulu kui sarvloom, pealegi edeneb esimene kehaliselt palju aeglasemalt kui sarvloom ja sellepärast annab viimane palju varemini sissetulekut piimasaaduste kasuliku müügi läbi. Schwartzi soome süsteemi piimatalituse kasu tõendus selle maa peremeeste sissetulekutega, kes oma piimatalituste saaduste müügiga mitu miljonit rubla teenivad. Soovitati viljapuude kasvatamist ja aiapidamist mitte üksi ainelise kasu tõttu, vaid ka maja ilustamiseks ja ühiskonna tervishoiu pärast. — Põlluharimine on meie maapidajal puudulik, sest et künd pole küllalt sügav, kuna ometigi sügav kohe maapind on taimede üks esimestest vajadustest. Käsitöö tuleb nende asjade peale juhtida, mida ei anna vabrikud. Vabrikutöö on käsitööst alati odavam; osavil kätel tuleb valmistada ainult niisuguseid asju, mida masinad ei saa valmistada, nagu näit. naistel riide peale ömmeldud ilustused ja muud seda laadi tööd; meestel on käsitööd nii mitmekesised, et siin piiri ei saa panna; isegi naiste käsitöö juures tuli tihti kõrvale jätta see põhimõte, et neile täielikku vabadust jätta töövalikus pikkade talveõhtute jaoks. —

Nii püüdis Selts näitustele pidulikku iseloomu anda, mis ka peab olema. Peale oma tegevuse arendamist püüdis Selts ka isamaa kaugemaid püüdeid jälgida, niivõrt kui jõud lubas. Võimaluse järele peeti silmas teiste põllumeesteseltside ettekandeid põllumajanduslikkude arupidamiste kui ka üldiste näituste üle. Võõraid ettekandeid mitte küllaldasteks pidades läkitas Selts sinna oma saadikuid, kes pidid koha peal teateid koguma, ja andis neile järgmistel kordadel selleks reisiraha: 1) 5. aprillil 1871. a. selleaegsele Seltsi esimehele J. V. Jannsenile Balti näitusele Riias — 25 rubla ja 2) 14. juunil 1877. a. esimehele M. A. Mitile Pärnu Põllumeeste Seltsi näitusele — 20 rbl. Peale nende reisikulude anti Johan Sarron'ile Viljandist linakitkumis-masina kava eest, mis Seltsile 26. jaanuaril 1876. aastal läbivaatamiseks esitati, toetusena auhinnaks.

virga töö eest 10 rubla¹⁾). Peale nende juhtumuste ei ole Seltsil korda läinud mingisugustest muudest ettevõtetest komisjonarina ega muul teel osa võtta. Ainult kaks korda on ta iseseisvalt oma tarviduste eest hoolitsenud, esiteks sellega, et ta 1871. aastal Soomest 100 vakka Armfeldi ehk Linderi rukist tellis ja seda oma liikmetele ostuhinnaga müüs. Arvati, et see rukis seemneks hästi kõlbab meie kliimaoludes, ja katsed, mis Seltsi liikmete poolt tehti, kinnitasid seda arvamist, sest rukis tuli lume alt hästi välja ja andis mõne seemne rohkem kui oma maa seemned. Teiseks tellis Selts 1876. aastal Hamburgist 20 naela lehtmänni (*Larix europaea*) seemet ja jagas seda oma liikmetele 4 loodi kaupa. On teada, et lehtmänd eriliselt kõlblik on vee-ehitiste jaoks, nagu kaevud, tanimid jne., ja hästi vastu paneb mädanemisele ning seenele. Et ennast selle materjaliga vähemalt kaugema tuleviku jaoks varustada, kavatseti lehtmänni-istandusi asutada. Kuid siin oli raskus, sest saadud seemne, mis on kohastunud arvatavasti soemale kliimale kui Liivimaa oma, edeneb õige halvasti: puukesed kasvavad ainult harva ja nõrgalt.

* * *

1) Tartu E. P. Seltsi arhiivis leidub järgmine C. R. Jakobsoni kiri, mis käib arvatavasti sama linakiskumismasina kavandi kohta:

Oli ees 25-mal Oktobril 1876.

Ülematelt kinnitatud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsile.

Viliandis palus mind üks noor mees tema linakiskumise masinat vaatama tulla, kelle valmistamiseks ta Tartu põllumeeste seltsi käest abi loota saada, kui masin minu poolt ära olla vaadatud ja tunnistus Tartu saadetud. Viliandi Eesti põllumeeste seltsi käest on see noor mees ka jo natukene abi saanud ja selle maakonna Saksa seltsi käest umbes peale 60 rubla. See masin on ka väga kunstlikult välja mõeldud ja võib tunnistada, et selle noore mehel väga suured anded looduse poolt nende tööde peale osaks saanud. Aga praeguse vaimuharimisega ei saa meister selle masina naljalt valmis tegema. Sellepärast oleks minu arvates sündsam, kui ta mõne masina vabrikusse töösse läheks ja teadustes ennast edasi koolitas, kui et ta oma aega ja raha nüüd ilma-aegu ära kulutab ja tema parem õppimise aeg kautsi läheb. Mina soovisin temale Soome maale minna, aga temal ei näita õppimise peale nii väga lusti olevat, muidu oleksin ma temale sinna ühe paraja koha aidanud muretseda. Oigu kuidas lugu on, üheks imeasjaks jääb see nimetatud linakiskumise masin ika, sest et teda üks täitsa õppetamata inimene omast pääst välja mõtelnud ja väga kunstlikult kokuseadnud. Seesuguse ime-asja peale võib ka jo midagi kulutada, kellel kulutada on. Aga kahju, kui see noor mees kaugemale ei saaks, kui seesuguste ime-asjade tegijaks, kes päavaliku elu tarvituste kohta ühtegi ei tähenda.

Kurgja, sell' 9. Oktobril 1876.

Tervitates C. R. Jacobson.

Eespool on Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi tegevust siia-ajani lühidalt iseloomustatud. Selts teotses, kuivõrt tal jõudu jätkus, ja püüdis oma aateid teostada, kuivõrt aineline külg lubas. Kuid ta teab täiesti, et tal on palju, väga palju veel teha, ja püüab töötada ning teotseda, nagu võimalused ja jõud lubavad.

Kui tõsi on, et maapidamise tähtsus ei seisa mitte ainult tema sissetulekus, vaid ka korralikus ja õitsvas seisukorras, siis on Selts otstarbekohaselt talitanud, püüdes mitte ainult suurendada maa sissetulekut, vaid maad ka ilustada. Põllumajandusliikude näituste kaudu püüdis ta levitada arusaamist paremast ja täielikumast, ära märkides selle juures näidatavate asjade kasulikke ja silmale armsaid omadusi, majapidamis-saaduste kahesugust kasu, tarvidusest ülejäävate saaduste otstarbekohast vahetust, kasulikkude müügikohtade otsimist. Selts kindus selle tarvilikkuses, et liivi maapidajal tuleb õigel ajal asuda karjakasvatamisele ja piimatalitusele, sest leivaviljaga kauplemises leiab ta võimsa vastase oma lõunapoolses mustmulla-piirkonna omajas naabris, kellega tal tulevikus võimata võistelda; selle eest saab karjakasvatus kasulikuks, kui leitakse parajad paigad müügiks ja nõude rahuldamiseks valmistatakse piisaval määral võid ning juustu. Sel puhul tuleks muidugi põlluheina külvata ja suurem osa teraviljast läheks loomatoiduks, mis oleks põllule väga kasulik, sest selle tagajärjel tekiks sõnniku küllus. Sel viisil nimelt teotses seltsiliige Hans Harjuke Kastre piirkonnas Võnnu kihelkonnas (kus Kastre mõisa omanik Nikolai von Essen väikepõllupidajate kasuks hoolega töötas) — ja tõi piimatalituse sissetulekute põhjal hulga tõendeid eelmise väite kasuks.

Kõige selle juures ei jäetud meie praegust põllu- ja heinamaa pidamist ka mitte tähele panemata. Põld ja aas on põllumajanduse tähtsamad tegurid, mida põllumehel tuleb arvestada. Selles suhtes kõneldi põldude jagamisest, viljavaheldusest ja heinamaade kunstlikust niisutamisest, kus see võimalik on.

Iseäranis kõitis linakasvatus Seltsi tähelepanu. Lina on siinses majapidamises üpris suure tähtsusega, kuid teda ei harita tarviliku hoole ning vaevaga. Seniajani kasvatatakse meil lina ilma mingi teooriata ja tööd tehakse igivana viisi järele, ilma et selle juures üht või teist kasulikku või kahjulikku olu silmas peetaks: jääb selgusetuks, kas tuleb tihedalt või harvalt külvata, kas peab lina leotama allika-, soo- või järvevees või rabas, kus ja missugustel oludel on

tööstus kasulikum; lina kuivatamisele põllul ja rehes on meil seni vähe tähelepanu pööratud ja sorteerimisel on suured raskused. Kui Seltsile tuli 24. märtsil 1876. aastal järelepärimine Tema Kõrge Ekstsellentsi, Riigivaradeministrihärä poolt linatööstuse seisukorra kohta, siis oli Seltsil väga raske kõiki neid puudusi puudutada, millede all meie linatööstus veel kannatab, kuid teisest küljest luges ta oma kohuseks avalikult ja üksikasjaliselt kõik asjaolud üles lugeda. Nüüd püüab ta selle riigile kui ka üksikule taluperemehele nii tulusa taime kasvatamise ning ümbertöötamise kasulikke tingimusi tundma õppida ja kogub selleks andmeid, kuna ta loodab isesuguse näituse korraldada, mille esemeks on lina igasugusel kasvatusel ja ümbertöötamisel, kõigi olude üksikasjalise äratähendamisega.

Kõigest eespool-öeldust on näha, et eesmärgid, millede poole Selts püüab, on kasuks kodumaale ja tema elanikkudele. Seltsi tegevus ulatub eesti põllumehe, nii suur- kui väikepõllupidaja peale; igaühel neist on oma õigused ja kohused, mida tuleb selgitada. Et oma seisukorda mõista, peab põllupidaja kõige pealt oma kohuseid tundma: oma majapidamine korras hoida, koduloomi mõistlikult kasvatada, põllud otstarbekohaselt jagada, ajaga, tööga ja muuga kokkuhoidlik olla; need on tema kohused oma ainelise olukorra suhtes; Jumalat, Keisrit ja isamaad peab ta õiglaselt ning sügava poolehoiuga teenima, end sõnakuulelikult nende seaduste alla heites. Nende eesmärkide poole on Selts püüdnud; kuid ta ei suuda teostada oma aadet iseoma majapidamise sisseseadmisese, kus oleks võimalik tegelikult kõiki töötamisreegleid uurida ja oma liikmeid õpetada mitte ainult sõnaga, vaid ka teoga; selleks ei jätku ainelisi vahendeid: viimased koosnevad ainult liikmemaksudest, ja nende vähese arvu juures ei või sissetulekud suured olla, kuna aastased kulud jälle ei luba midagi koguda; peale selle tuleb veel silmas pidada, et Seltsil ei ole ametnikke, kelle ainsaks ülesandeks oleks tema asju ajada: igal harilikul liikmel on oma majapidamine, mille eest ta Seltsi püüete ja eesmärkide kohaselt hoolitseb, ja kui ta tahaks kõike oma aega viimase kasuks ohverdada, siis tooks see tingimata kaasa oma majapidamise hooletussejätmist ja kahju. See käib eriti põllumeesteseltsi sekretäri ameti kohta; siin ei pea juhtudel aset olema. Seni ajani on Selts oma liikmete tööd tasuta kasutanud ja näeb tänuga selles viimaste patriotismi, kuid loodab, et tal lõppeks võimalik on tasuda piisavalt neile isikuile, kes tema eesmärkide kasuks töötavad. Kuid siis kasvavad ka nõuded

teenijate isikute vastu, kuna seni võimalik oli liikmetele peale panna töösid, mida vabal vaheajal võib teha.

Peale selle peab Selts ikka veel maadlema mitmete kohalikkude oludega, mis tema tegevust takistavad. Ta loodab lõppeks niikaugemale saada, et praegused Seltsile paha soovijad selle asemel, et tema tegevuse vastu lugupidamatust väljendada ja teisi sellest osa võtmast ära hoida, tunnustavad Seltsi kasu ning tähtsust ja lähenevad temale osavõtmise ja lugupidamisega.

Seltsil tuli tihti õige halbadel oludel töötada, kus tal peale suusõnalise laimu tuli ka ajakirjanduse vaenukäikusid tagasi tõrjuda. Valitsuse heatahtlikkus andis talle jõudu kõrvale kaldumata oma eesmärkisid taotella, vaatamata teiste püüete peale, teda valeteele juhtida. Tema püüded jäävad ikka sinna sihituks, et osutada meie Keisri-härra armu vääriliseks ja riigi seadusi pühaks pidada. Need seadused annavad igale heale rahulikule kodanikule kaitset, varju ning mõistlikku vabadust ja temast oleneb seda kasutada iseenese ja isamaa heaks käekäiguks.

Eesti rahva poeg tunnustab täielikult kõigil vaimlise ja ainelise töö aladel neid heategevusi, mis temale kui ka igale teisele meie piirita isamaal seaduse läbi osaks saavad, ja võtab neid vastu tänuga ja on valmis igal minutil oma Keisri kutse peale sõjariista kätte võtma ja oma elu Keisri ja isamaa eest ohverdama.

(Lõpp.)

A. Kruusberg.

Kirjanduslik ülevaade.

Friedebert Tuglas. **Hingede rändamine.** Novellid ja miniatüürid. Noor-Eesti kirjastus, Tartu 1925. 168 lhk. Hind 175 mk.

Mitu aastat tagasi teatati ajakirjades selle novellikogu ilmumist. Vahepeal avaldas Tuglas aja- ja kuukirjades palju palasid kavatsesetavast kogust: „Androgüüni päev“ ilmus „Loomingus“, „Õhk täis on kirge“ ja katke „Rändajast“ ajakirjas „Ho“, miniatüürid „Suine melankoolia“ ja „Nägemused“ „Siuru“ albumites. Novell „Poeet ja idioot“ ilmus 1924. a. talvel koguni eriraamatuna. Nii on see kogu kirjanduse jälgijale enam-vähem juba varemalt tuttav. Üksikud novellid ja miniatüürid selles raamatus on pika aja jooksul valminud. Daatumite järele otsustades sisaldab see kogu töid, mis on loodud 1915. ja 1925. aasta vahel. Kümme aastat on pikk aeg ja juba see lubab eeldada, et kogu sisaldab ainult paremat ja valitumat.

See on Tuglaselt kolmas suurem kogu fantastilisi novelle. Varemalt ilmunud „Saatus“ ja „Raskuse vaim“ said hea arvustuse osa-

liseks. Mitmed arvustajad märkisid nende kogude ilmumise puhul Tuglase kirjanduslikke vourusi ja nõrkusi. Esimesel kohal seisib kirjaniku musikaalne stiil, milles rohkesti lillelist, lüürilist elementi, teisel kohal hoolas viimistlus, vormi-instinkt, mis püüdis aine suruda absoluutsesse vormi. Tuglastele on iga novelli loomine olnud võrratu probleem. Ükski ta teos pole loodud kerge käega. See on eelduseks, et Tuglas on oma loomingut väga tõsiselt võtnud. Ja sellepärast pole Tuglase loomingus märgata olnud ka kunstilist langust. Kirjaniku enesekriitika, autundmus kirjanduskunsti vastu, ei luba tal avaldada kunagi midagi halba.

Jälgides nimetatud kolme novellikogu võib sisu põhjal konstateerida Tuglase intellektuaalset arenemist. Tema teadmiste kasvamine, esteetiline arenemine jätkub. Sügavale tunginud kunsti olemusse, palju näinud kujutavat kunsti, võrratu palju lugenud, kaasa elanud kõigile oma aja vaimuelu avaldustele, ühiskondlikule liikumisele, on kirjanik kõik selle immutanud ka oma loomingusse. Sagedi tundub, et Tuglas on väga raamatuline. Ta ammutab rohkem kunstigaleriidest ja raamatust kui elust. Tuglas ise lausub „Marginaalias“: „Raamatud on tihedamad kui elu. Nenden on elu ekstrakt. Need on valit leheküljed elust: elu sügavus ja ilu, elu tühjus ja labasus.“ Raamatulisuse suhtes on ta sugulane Brjussoviga.

Arvustus on märkinud, et Tuglase suhtumine ainesse on intellektuaalne. See on maksev ka „Hingede rändamise“ kohta. Allan, Felix Ormusson — need on mõistuseinimesed, kes elavad rohkem ajudega kui südamega. Felix Ormussoni tüüp, mille Tuglas lõi romaanis „Felix Ormusson“, liigub läbi sellegi raamatu. Ta elumuste skaala on ainult laienenud ja silmaring avardunud. See on sama Felix Ormusson, kes elus nii saamatu ja mõttekujutuses võimas. Ja kui Felix Ormusson romaanis „Felix Ormusson“ armastas siiski elusaid inimesi: Helenet ja Marionit ning tal oli vahekord nendega, siis on Felix Ormussonil ja Allanil „Hingede rändamises“ kõik sidemed inimestega katkenud ning nad elavad vaid mõttekujutuses, ja neil on vahekord veel raamatutega. „Madalail riiuella olid reas raamatud, mille paljas nägemine pani kiiremini tuksuma ta südame.“ Inimesi vihkab see vaimne aristokraat. „Ainult mitte neid inimesi näha! mõtles ta. Mitte tunda nende rumalust enese ümber, mis tõi otse füüsilist valu!“ See on seesama esteet-filosoof, mis „Felix Ormussoniski“, keda huvitavad kunsti, elu ja surma küsimused. Võiks öelda, et mõtlemine on tal otse kireks muutunud. Selle põhjenduseks võiks tuua ette järgmise tsitaadi novellist „Rändaja“: „Oli terve ja joobnustav rõõm ses mõttes. Allan äiutas seda kui last, kes kasvab silmnähtavalt. Ja ta tundis enese kasvavat ühes selle mõttega.“ Mõtete kirglik loivimine joovastab teda. Kõigele, mis mõistusega tajutav, elab ta kaasa. „Kuid ükski idee, ka kõige idiotlikum, ei möödu sinust jälgi jätmata.“ Saladused mõtete ja reaalse ilma taga, mõtete piirid, olemus — see sumiseb ta peas.

„On salapärane ilm inimese ajud — täis keldreid, koopaide ja konge, mis peidavad endas tolmu ning ämblikuvõrku, kuid ka üllatavaid mõtteid.“ Võimas mõttekujutus kangastab esile eksootilisi tavate, ilusaid ja imeväärseid. Ilm on kui tore näitelava, kus liiguvad salapärased varjud. Kuid ka see nägemuslik, irrealne ilm ei rahulda. Tekivad uued piinavad küsimused ja valus pessimism: „Ja mis on kasu siis mu mõttevast ajust ning unistavast hingest? Mis jälg jääb mu tahte pingutusist, mis rada energia avaldusist?“

Selle sünge ja sõnatu ees kaob kõik." Painama hakkab see vaimude ja varjude salapärane maailm. Novellis „Rändaja“ on see painajalikkuse-meeleolu kõige paremini edasi antud. Tekib ahastav igatus: „Milline tusk lõõstatab hinges! Tahaks kuhuagi ära, ükskõik, mil viisil ja kuhu. Ainult eemale sest varjude ilmast, mis, tõuseb nähtava tagant.“ Seda „varjude ilma, mis tõuseb nähtava tagant“, on Tuglas ikka armastanud kujutada. Ja ta mõistus tahab tabada kõige sügavamat, olulisemat. Ta tahaks leida asjade lõplikku tuuma.

Romantiliste kalduvustega Ormussoni sugulasi on eesti kirjan- duses mitu. Näiteks Richard Rohti õõnsahingelised Herbert Helt ja Taavet Dreverk, Milli Mallika — Heino Runo novellis „Imbi“, Jaan Kärneri Olaf Amõs romaanis „Bianka ja Ruth“. Tuglasel on see tüüp hästi viimisteldud ja ta hingeelu äärmiste detailideni tä- hele pandud. Samuti on see tüüp eht ja ta elukäik kujunenud tingituna ta hingeelust. Ülalnimetatud tüüpidel on ühiseid jooni, nagu: saamatus elus, unistamine, skeptitsism, mõistuslikkus ja melanhoo- lia. Need on tüübid, kel elus ei õnnestu, — eesti kirjanduse „üle- arused inimesed“. Ka Mait Metsanurga Taavet Soovere ja Oskar Lutsu Andres Süvalepp kuuluvad mitme sisemise tunnuse järele nende tüüpide hulka.

Tuglas on selle tüübi fantastilisse loori asetanud. Sest fantas- tikas on kirjanik kõige enam kodus. Tekib küsimus: kas Tuglase fantaasia voolab alateadvusest või on selle tekkimisel ka tahe te- gev? Mulle näib, et Tuglase fantaasia tekib siiski alateadvuses, kuid ka tahe on olnud tegev, et detailideni näha oma fantaasia too- teid. Sest alati pole see fantaasia ilmutus, enese jõul tekkinud nä- gemus, vaid kirjanik on pidanud end pingutama ja materjali kor- jama, et sugemetel luua fantastilist novelli. Kunstilise fantaasia üheks tunnuseks on kahtlemata see, et ta on nägilik, teine—loov iseloom. Loova iseloomuga fantaasia seisab kujutluste oma- pärasel paigutuses, ehituses, see on õieti novelli ehitusvalemi küsi- mus. Kunstiteose loomisel on viimane omadus kindlasti tähtsam.

Tuglase fantaasia on mõlemas suunas arenenud. Ta fantaasia on väga nägilik ja ta võlub stiilsete piltidega. Näiteks novellis „Androgüüni päev“ ja miniatüüris „Õhtu saabub“. Samuti on ta tugev loova iseloomuga fantaasias, mida osutab tema novellide ehi- tus. Side Tuglase fantaasia elementide vahel on põhjuslik. Selles irrealses ilmas, kus Tuglas liigub, on maksev sama raudne loo- gika kui realses ilmas. Sündmuste põhjendamine ja kindel loogi- line ühendus nende vahel teevad Tuglase fantaasia usutavaks.

Esimene novell — „Androgüüni päev“ — on jutustus Androgüünist, kes sünnib väikese tüdrukukեսena, elab ühe päeva jooksul läbi kõik naise-elu staadiumid ja muutub peale lõunat me- heks. Androgüün, see nimetus on pärit vanast Kreekast ja ei tähenda midagi muud kui — meesnaine. Novelli aluseks on see psühholoo- giline motiiv, et ükski mees ei ole hingeliselt absoluutselt mees, vaid lemas peitub naise hingeelu elemente. Samuti ei ole ükski naine absoluutselt naine, vaid temas on osa ka mehest. Kirjanik on seda ideed arendanud ja süvendanud, kuni on näinud võimalust, et üks isik võib mehest muutuda naiseks ja ümberpöördukt. Ühtlasi on kasutatud reinkarnatsiooni-idee — hingede rändamine ühest kehast teise. Androgüün küsibki eneselt: „Kellena ärgata täna? uneles mõte. Olla noor kütt rohelises kuues, hallpäine rauk või rändav

mustlane kuljustega —? Olla lambur-neitsi haljal niidul, must moorlane palmimetsis või sõdur kaugeis liivakõrveis —?“ Võimalusi on palju. Ja Androgüün ärkab väikese printsessina. Ta on alles kümne-aastane. „Tema ärkamine oli nagu esimene lehekülj pildiraamatust. Ees oli päev, täis imeväärseid mängusid. Tuhandeid pilte tahtis ta läbi vaadata õhtuni.“ Ja need pildid järgnevadki. On antud ainult pilte. See novell on vaba aforismidest ja filosoferivaist mõlgutustist.

Juba Androgüüni rõivastumine on imeväärne, dekoratiivne nägemus. „Siin oli pimpinellrooside värvi alusrüüdeid, mille haprust näis siduvat ainult mingi võlu. Siin oli klaaskiudest imeõrnu sukki, mis lõppesid üleval nagu õiskarikad. Ja siin oli kingasid, mille tikandid väljendasid suuremat fantaasiat, kui üldse lubat nõuda inimvaimult.“ See oli rõivastumine täis sisemist kirge ja välist graatsiat ning kestis tervelt kolm tundi. Ja selle lõpus oli printsess Androgüün juba kahekümne-aastane.

Rõivastamisstseene lugedes tuleb meele Aubrey Beardsley novell „Mäe all“, mis Fr. Tuglase tõlkes „Siuru“ III albumis on ilmunud.

Hommikuste külalistena võtab printsess vastu preestri, hiljemini teadlase ning luuletaja. Nende välimused ja iseloomud on antud nappide, kuid väga tabavate joontega. Nii näiteks preestri kujutus: „Preester oli lillas mantlis, mis langes laiades voltides ta tüsedale keha ümber. Tema paksud sõrmed olid liikit sõrmustega. Tema silmad vestsid suurest hingelikust ja ihulikust armastusest. Tema punane nina oli ümbritset glooriaga.“

Peale tualeti tegemist läheb printsess oma saatkonna ning väikese lemmikahvi Joujou saatel valitsuse koosolekut juhutama. Avanevad kunstiliselt suurepärased ruumid, mille kirjeldamiseks kulutatud ligi kuus lehekülge. Valitsuse koosolek on väga peen grotesksete stseenide kogu. Juba valitsuse liikmed on grotesksed vanad mehed. Nii näiteks siseminister krahv Moncrif: „See oli mõruline vanamees, terava lõua otsas pikk ja kõhn kitsehabe. Tema vöö vahel oli viis püstolit. Pitskrae ta kaela ümber oli nagu saki-line linna müür.“

„Printsess avas ühel hoobil koosoleku ja sokolaadi karbi.“ Algavad veidrad vaidlused, mis printsessi hajutama panevad. Ministrid hakkavad üksteist kahtlastes tegudes süüdistama ja printsess uristab ajaviiteks, kumma ta enne laseks puua, kas sise- või välisministri. Sest see oleks tähtis nimelt tseremonii mõttes.

Pealelõunane aeg viidetakse ilusal saarel. Printsess naudib looduse ja kunstitööde ilu. Kui ta noorte tüdrukute paljaid jalgu näeb, tärkab tas vägev erootiline lõõm. Ta on siis juba kolmekümne-aastane, küps ning võluv naine. Ta löttab Amori templisse. Seal tuleb natukese aja pärast printsina tagasi. Tempelis on ta meheks muutunud. Ta nägu on noor ja mehine. Ühes oma saatkonnaga läheb ta järvele lõbusõitu tegema. Siis tunneb noor prints Androgüün äkki tarvidust „laiemate liigutuste ja avaramate avantiüride järele. Kõik temas keeb ja kihab. Ta tahab end heita raketina kohe avarusi, illumineerides maailmu ennekuulmatu toredusega.“

Ühes saatkonnaga sõidab ta põlisesse metsa jahile, tapab metsloomi ja pärast peab lõbusat jahipidu. Viimase lõppedes sõi-

dab üksi metsa. Jõuab röövlite majani, kes teda pistolitega vastu võtavad. Kuid Androgüün naerab ja pakub neile oma sõprust.

„See oli suurepärase kohtamine röövlitega, tundmusrikas ja vaba eelarvustest. Siin väljendeti nii palju kaunist ironiat ja üks-teise mõistmist, et kohtamist võiks nimetada otse diplomaatiliseks.“

Röövlid pidasid joomingut ja nüüd jätkavad seda ühes printsi-ga. Nad kõnelevad palju ja vaimustuvad ise oma kõnedest. „See riivas poliitikat ja naisi, kunsti ja filosoofiat — üldse kõike, mis taeva niug maa vahel.“ Enam joobudes hakkavad nad laulma. „Tuba oli muutund hämaraks, üksi õhetav viin andis veel valgust. Ja ses õhetuses mürises laul, mis on ikka lähendanud isikuid ja klasse, nagu tõendab ajalugu.“

Peo ülimal tipul kostab väljast sarvehääl. Prints kaks sõpra: Leandro ja Lelio on teda otsima tulnud. Kõik ühinevad ja pidu kestab edasi. Nad tahavad elada „suurepäraselt ja meelipimestavalt“. Hiljemini kihutavad nad ühes röövlitega linna. Öises linnas upuvad nad lõbutsevasse rahvamurdu. Kõik naudivad elu ja maitsevad pimeduse katte all keelatud lõbusid. Prints Androgüün kohtab oma õukondlasi: preestrit, valitsuse liikmeid ja teisi, kes on heitnud enesest kõik auväarsuse ja uhkuse ning andunud maski taga meelivaldavatele lõbudele. „See oli kaunis jälle nägemine, kus kohtasid üksteist valitsuse ja kiriku, luule ning röövlite edustajad.“ Klassi- ja seisusevahed on kadunud.

„Kuid ikka imeväärsemaks muutub ümbrus ja olukord. Prints on juba otsekui mitmes kohas korraga. Tema janune hing ahmib nägusid, tulesid ja liikumist. Naturalism puhkeb tema ümber ja temas eneses.“ Ühes kõrtsis satuvad nad, teadmata, mis põhjusel, riidu. Veri ning vein voolavad segamini. Kuid Androgüüni kaaslane-röövel peksab kõik läbi ja ruum on varssi tühi. Nad lähevad sadama teise kõrtsi, mis on täis neegreid. „Neegrite keskel istus lihav naine, kelle kostüümi kuulus ainult rõngas ninas ja punane lint keha ümber.“ Prints tunneb äkki silmipimestava iha tõusu. Ta tormab ühes röövliga neegrite kallale ja seltsis lüüakse neegrid kõrtsist välja. Siis võib prints negressi lähedasse majja ja nad vajuvad voodisse, mis on kui „tapalava“.

Sealt tõustes on printsil imelik tundmus. Ta tuigub välja ja jätab naise voodisse. Kolm neegrit kargavad pimedusest talle kallale. Kaks torkab ta pistodaga surnuks, üks jookseb minema. Prints on väsinud. Ta toetab end müüri najale. „Tema nägu on läila ja hirmus. Ta on vana ning vastik kui poolmädanud korjus. Nõrkusest ja väsimusest kukub ta maha ning jääb magama.“ Novell lõpeb: „Ja ta vajus korinal unne, et ärgata hommikul uuesti — kas kuningatütrena või söepõletajana, lamburneitsina või merimehena kaugeil ulguvetel — kas mina tean.“

Mina olen väsinud teda jälgimast“.

Piltide toreduselt on see ainuke sellelaadiline novell eesti kirjanduses. See on hiilgav näide Tuglase stiliseerimiskalduvusest. Kui palju on selles novellis mineviku maalikunstist, kirjandusest, arhitektuurist! Keskaja kunstide süntees — moodsa inimese hinge-elu tagaseinal. Rohkem on silmale kui kõrvale — joobnustavat ilu, värviküllust, piltide vahelduvust. „Androgüüni päev“ on ühtlasi kunstniku vormi suletud igatsus — elada kõigena, kõigis, kõikidel ajajärkudel. —

Järgmises novellis „R ä n d a j a“ jutustatakse romantikust-filo-

soofist-esteedist, vaimsest aristokraadist Allanist, kes elab erakuna Pariisis. See ongi Felix Ormussoni variant, Tuglase armastatud tüüp, kelle hingeelu on sel korral isesuguses staadiumis. Allan, kes tõeliku elu eest on põgenenud fantaasia- ja unistustevalda, hakkab viimaks oma nägemusi kartma ja kannatab selle kui painaja all, hoolimata sellest, et ta teab:

„Uni on tühi, uni on vari, mis ei kannata tuulehingust. Ta võis neid ise esile kutsuda nii palju kui tahtis. Ta tundis nende loogikat ja valitses nende üle, nagu iga mõttekujutusriikas magaja. Ja ta oli omal ajal hulland, mässand, katsetand tuhandel viisil nendega. Nagu joomar oli ta priisand ja pannud toime kõige kohutavamaid unioorgiaid. Ning nüüd oli see talle igav.

Kuid oli midagi, mis oli õudsem kui kõik uned. See oli nägemus kesk päeva, heledal tänaval, lahti silmi, otse enese ees.“ Ja Allan näeb õudseid ning kummalisi nägemusi päise päeva ajal. Ta elu on peaaegu terveni fantaasiaks muutunud. Vähe on tõelikkudele jäänud.

„Kui palju on selles tõelist? küsis ta eneselt. Kus lõpeb piir tõelise ja kujuteldu vahel?“

Ta põgeneb viimaks Seine'i metropolist ja sõidab Põhjamaale. Ta tunneb nüüd vabanemist kogu olevuses. „Lõppeks ometi unustet kohutavad kiusatused, ees ainult vabadus ning rahu!“

Kuid metafüüsilised probleemid vaevavad teda ikka. Ta mõtleb näiteks: „Kas ei leidu hüpoteesi, et kõik materiaalsed nähtused on ainult algaine eri-liikumisstaadiumi avaldused?“ Ehk jälle: „Kas ei peitu ka inimeste erivus ainult nende hinge liikuvuse erivuses?“ Ta ei saa elada mõtlemata ega juurdlemata. Ta harutab inimkonna mehaanilise ja tegeliku kultuuri üle, ja siis tõuseb tas igatsus: „Ah, vägevaks, terashingeliseks tahtis saada temagi! Visata eresest kõik loiid unistused, pöörda selg neile kiusajatele, kes olid teda ümbritsenud. Tõusta neurasteeniku spleenist kui merikotkas jõust pakatava rinnaga.“ Splein on vaimseid aristokraate ikka vaevanud ja eks sellest spleenist tõusegi sageli painajalikud nägemused. Kuid see kõik võib läilaks muutuda, ja tekib igatsus terve ning jõulise järele.

Ka laevas ei pääse ta nägemustest. Ta ei kutsu neid enam omal soovil esile. Nad tekivad ise. Ja selles on õudus, kummaline salapärasus. Ta näeb laevatekil noort, valgejuukselist naist. Kui ta pärast kaptenilt selle naise üle järele küsib, siis lausub see, et laeval pole ühtegi naist. Hiljemini leiab ta selle naise oma kajutist istuvat.

„Allan peatas nõutult kesk ruumi.

„Ära kõnele minuga,“ kõneles ta siis otsekui vastuseks omile mõtteile, mingil keelel, mis tuletas ainult ebamääraselt meelde inimkeelt. „Ära küsi minu nime.“ Nimeta mind, kuidas sa ise tahad. Või ära nimeta mind üldse kuidagi. Sest ma olen suurem kui ükski nimi. Mind ei või kellelegi jutustada. Mind võib ainult tunda. Vaata silmapilguks mind, keda varem keegi pole näind.“

Siis käib Allan oma fantaasias veel kummalistes paikades, kuni kohtab uuesti nimetatud naist ja see viib ta väikesesse templisse. Templi trepil: „Kardad sa?“ küsis naine. „Kuid see on su saatus. Lähed edasi, tuled tagasi. Oled üle silla, oled jälle siinpool silda. Oled teadlik, kaotad teadvuse, et teda kord jälle leida. Ja nõnda lõpmattuseni. See on su saatus.“

Ja Allan astub templisse.

Selle novelli probleemi pole kirjanik küllalt selgelt lahendanud. On udust ekstemist inimese aju ees- ja tagamail, on sädelevaid paradokse ja vaimukaid aforisme, kuid pole ühtlust, selgust ega tervikut. Seda võib võtta peatükina vaimse aristokraadi Allani eluromaanist. Omaette on see haiglaselt läbituntud, segane, unistuslik, kindlate piirjoonteta novell. Ükspäinis stiililist maitsmist võib ta pakkuda. —

Järgmine „Õhk täis on kirge“ on osalt ühiskondlikule mõttele rajatud novell.

Leitnant Lorens sõidab õhtul üksinda välja. Õige kaugele jõuab ta mööda välja ja niitusid ratsutades. Lorens langeb mõtteisse. Oma isiku üle mõtleb ta. Ta on ühte viisi sõdur ja elumees. Ka armastuselus on ta samasugune armutu pealetungija kui sõjaski. „Ja tal polnud ses kahekordses sõjas mingisuguseid piire peale oma egoismi*). Mis oli talle inimkond või härdus hulga vastu!“ Elu, kui südamega egoismi väljendust, inimeste, jõledate egoistide võitlust üksteisega, kujutabki see novell. Valitsev, haritud klass on esitatud leitnant Lorensis.

Äkki paneb Lorens tähele, et maastik ta ümber on erakordne, imelik, must. Ümbrus on tundmata. Ta saab aru, et on eksinud, ja jätab tee otsimise hobuse hoolde. Hobune hulgub mööda põlenud laant, kuni Lorens silmab eemal metsatukka ja selles tulukest. Ta sõidab tulukese suunas edasi ja jõuab üksiku metsataluni. Ta kuuleb taluinimestelt, et on paarkümmend versta oma staabist eemal. Et ajad on rahufuld, jääb ta tallu öömajale. Elnestades paneb ta tähele talu inimesi: õudset vanameest, kolme täiskasvanud poega ja tütar. Nad on räbalaes ja vaesed. Üks tunnus sarnastab neid üksteisega: „see on toorus — toorus mingis üliinimlikus ja võrratus mõttes“. Ka tüdruk on toore näoga ja kisendavalt himurate huultega. Lorens ei kõnele pererahvaga, vaid läheb kohe magama. Ta saadetakse imeväikesesse tuppa. Lorens on küll väsinud, kuid uni ei tule. Erootilist laadi mõtted sumisevad peas. Ta viskleb kaua voodis, kui äkki kuuleb imelikku hääkt läbi öö. Ta taipab, et see on ta hobuse hää. Rahutus südames, tõttab Lorens välja looma vaatama. See on üleni märg ja higine. Kuu paistab heledasti. Äkki näeb Lorens valendaval murul imelikku varju üle õue libisevat. Ta tõstab silmad ning näeb mingit ümmarikku asja metsatukka lendavat. Ta hakkab põrsastega varjatud kraavi mööda metsatuka poole liikuma, et asja järele uurida. Varssi kuuleb ta hääle ülevalt. Sinna vaadates näeb ta puu ladvas viit pead. Need on kõik metsatalu inimeste pead. Nad kõnelevad Lorensist. Üks ütleb, et Lorensil olevat palju raha, ja ta vaja paljaks riisuda. Teine soovib ta kohe tappa. Kolmas käsib enne tapmist veel piinata. Lorens laskub kraavi põhja ja kuulab peade kõnelust, õudusevärin kehas ja hinges.

„Ta on rasvane ja söönd,“ vastas teine pea. „Ta põsed on punased ja käed piimvalged. Ta on sulgpadjus magand, kui meie higis orjasime. Ta on priisand, kui meie nälgisime. Küllalt on ta imend rahva higi! Nüüd on meie aeg! Nüüd maksame kätte kõik kannatused! Nüüd nülime, kui angerja ta elavana!“

Naine nõuab teda omale, et maksta kätte teotuste ja pisarate

*) Minu sõrendus.

ceest, mis ta toonud naissoole. Üks pea saadetakse Lorensit majja vaatama. See saabub kohe ja teatab, et Lorens on kadunud. Kõik on vihased ja pettunud. Kuid äkki silmab naine Lorensit kraavis. Uludes ja hambaid kiristades tormavad nüüd kõik viis pead leitnandi kallale. Viimane raiub metsikult mõõgaga, kuni tapab kõik pead. Kui ta on jälgist kohast põgenemas, lendab üks haavatud pea Lorensile järele ning hakkab tema varukast hammastega kinni. See on naise pea. Lorens ei saa teda varuka küljest lahti. Kui hullumeelne tormab ta, pea varuka küljes, hobuse juurde, kargab selle selga ja kihutab minema. Kui ta hommikul koju saabub, ratsutab talle teener vastu. See kohkub ära. Lorensi juuksed on ööga valgeks muutunud. Lorens läheb majja, löikab mõõgaga surnud pea varuka küljest, asetab lauale ja hakkab selle näkku vahtima. „See oli kui Meduusa pää, mille pilk vere soontes tarretab. Ja see pilk sõi läbi Lorensi elu.“

Ta mõtles aegamööda ja kiviraskelt:

On elu uni, on võigas, hirmus uni. Mina elan, kuid olen mõistmatu elu ees. See pää on surnud, kuid kannab endas saladust. Ma ei tea midagi ja pää ei ütle midagi. Kas magasin ma enne elu ees, või magan praegu?

On elu kaks palet. Olen tunnud enne üht. Nüüd tunnen teist. Olin ühele ise hirmus. On teine mulle hirmus. Ma ei taha näha enam kumbagi palet. Ma ei taha näha ennast ega maailma.“

Ühel pool võitja, valitseja, sõjamees leitnant Lorens, teisel pool vaesed, tuimuses ja tooruses kasvanud metsatalu-inimesed. Need ongi inimkonna kaks poolt, nende liikumisest tekivad elu kaks palet ja õudus on selle taga. Ühiskondlikus võitluses on sügav, varjatud traagika. Mõistmatuina seisame meie selle ees. Selles novellis kajastub kõige heledamalt möödunud aja valus ja käristatud ilme. Ka see novell rajaneb rohkem tegevusel ja faktidel kui analüüsil ja haruteful.

Leitnant Lorens on lõpuks aga ka seesama esteet-filosoof, vaimu-aristokraat mis Allangi. Ta harutab küll oma sünget sõjamehe-filosoofiat, kuid vähle on sõjameest selle taga. Lorensi lõplik ellusuhtumine murdub ikkagi lõpuks sellesse tüüpi, kes elab tihedat vaimset elu ja näeb kammutavaid nägemusi. Elu on talle uni — nagu Ormussonilegi, Allanile, vahe seisab selles, et temale on elu võigas uni. Lorens pole tegudeinimene, sõjamees, vaid mõtleja ja tuglaslik unistaja.

Muidu on see ühtlane novell ja isiklikult pean seda „Androgiüüni päeva“ kõrval paremaks novelliks kogus „Hingede rändamine“.

Viimane novell „Poeet ja idioot“ ilmus, nagu juba alguses tähendatud, 1924. a. talvel eriraamatuna. Arvustus on selle kohta juba sõna võtnud ja selle tõttu see novell ka kirjanduseilmale kõige tuttavam; seepärast ei pea ma enam tarvilikuks tema sisu refereerida. Pooldan paljusid Ed. Hubeli väiteid, mis viimane avaldas arvustuses „Poeet ja idioot“ üle „Loomingus“ 1925.

Felix Ormusson on selles novellis viidud kõrgema vaimse arenemise staadiumini. Ta hinge ja vaimu struktuur on äärmiselt peeneks muutunud. See on lihata inimene, kes elab eneses üle kõik palangud ja kired. See on suur isik, kes elab ainult mõttekujutuses ja vihkab välisilma. Mõngiks varjuks, mõtteks on Felix Ormusson muutumas selles novellis. Samasugune on ka Kobras,

Ormussoni koolivend, kes, nagu Ed. Hubel tabavalt tähendab, kõlavuse pärast on idioodiks nimetatud. Tõepoolest on ta aga mõtleja inimene, kes ainult erguhaige. Tal on oma suur idee fixe, mida ta kaua on peas kannud. Ja ta jutustab seda Ormussonile. See on õieti Tuglase usuliste otsingute ja vaadete kunstiliseks massiks vormitud kogu. Nagu teame, on Tuglas kinnitanud, et ta on uskumata; samuti kinnitab seda enese kohta Felix Ormusson. Teda huvitab Kobrase kõne niipalju, kui seal on „ajast ja oludest“. Kordan Ed. Hubeli sõnadega: „Poeet ja idioot“ on terav satiir jumala-idee põhjenduskatsete mõistusväidete vastu. Jumala-idee põhjendus viiakse absurdiks.“

Tuglasel on sageli peent, rafineeritud irooniat olnud. Sellesse novelli on T. kõige enam seda tundmust sulgenud. —

Järgnevad kolm miniatüüri „N ä g e m u s e d“, mille kandvaks tundmuseks on õudus, seletamatus elus.

Siis miniatüüride tsükkel „S u i n e m e l a n k o o l i a“. Tuglase lilleline, pehmelt helisev pääseb neis miniatüürides jällegi maksvusele. Eks see ole Tuglas „Liivakella“ ja „Õhtutaeva“ päevilt, kes kirjutab:

„Ah, aeg ruttab, aeg ruttab. Aeg ruttab üle peeglite ja allikate. Õhtu jõuab, eha toob pilvi, öö sirvaid tähti. Õhtusse, pilvisse ja tähtsisse tahaksin minna siit ära. Sinna tahaksin peita oma igatsuse, nukruse ja üksinduse — õhtusse, pilvisse ning tähtsisse.“

Pehmesse igatsusse looritud miniatüür „T e i l e j a i s e n e s e l e“ on väga sügav-meeleoluline

Lõpuks on metalline miniatüür nägemus „Õ h t u s a a b u b“, mis on otsekui selle raamatu ja ühtlasi ka autori elamuste, igatsuste ja vaadete kunstiline kokkuvõte.

Autor istub mingil Pariisi ääretänaval, kuskiil Euroopas ja Prantsusmaal, kohviku terrassil ning näeb maailma ja elu kui fantastilist nägemust. Ta vaatleb ja süveneb suurlinna tolmavasse, käratsevasse, tegelikku ellu. Tegelikku elu sööst haarab pilguks kirjanikku. Masinad, vabrikud, töökojad kangastuvad talle. Ta on tehnika ja masinakultuuri mõju all. Kuid äkki tõuseb tas romantiline igatsus, mis vastolus kõige ümbritsevaga. Tuulehingust luhtadelt, linnulaulu koidu ajal, päikese tõusu mere kohal, ürgmetsa rohe-rohelist lopsakust tundmata taeva all.

Tõeliselt ei mitte midagi sarnast. Üksi kivid ja tolm. Kivide vahel sülooni rästiku sihin. Tolmus klaaspuuru läige.

Kuid mõte liigub rahutuis spiraalides.

„Ja mõte kasvab, kerkib, uuristab.“

Tegelik elu on hoogsalt käimas. Börsil mängitakse, turul kaubeldakse, raha vahetatakse. Võidetakse ja kaotatakse.

„Kuid äkki tundub see kõik mõttetuna. Tahaksin tabada sügavamat, olulisemat. Tahaksin leida asjade lõpulikku tuuma.“

Mis oleme meie ise? Meie sisemine, oma sihi ja otstarvega? See elu, mille läenetust pinnalt ei näe, mille pulbitsust ei kuule, kuid mis on? Kust, kuhu, mistarvis?“

Näriv pessimism valdab. Ääretu skepsis poeb rinda. On rida põlevaid küsimusi haiges ajus, kuid keegi ei suuda nende peale vastata. Kõik muutub mõttetuks.

„Ja mis on kasu siis mu mõttevast ajust ning unistavast hingest? Mis jälg jääb mu tahtepingutusist, mis rada energia-avalduisist? Selle süinge, sõnatu ja tumma ees kaob kõik. Jääb paljas

agoonia ning lõpuks laip. Algab võigas protsess, all pimedas, kesk roomajaid.“

Ja teises kohas:

„Mülline tusk lõõtsutab hinges! Tahaks kuhugi ära, ükskõik mil viisil ja kuhu! Ainult eemale sest varjude ilmast, mis tõuseb nähtava tagant¹⁾. Ainult kaugemale mõttest, mis uuristavad läbi valgusseinast ega leia siiski midagi — pääle pimeduse.“

Siis lõpetab Tuglas miniatüüri ja ühtlasi ka raamatu „Hingede rändamine“ selle ilusa pildiga:

„Siis loobub Sate-päev ja saabub Hathor-öö. Ja siis süttivad tuled, lõõvad lõkendama laternad, puhkevad tulipallid, reklaamilambistikud, ning üles taevasse paisatakse valdav eha kui tuhandeist põlevaist laevust.“

Sellesse lõppakordi on peidetud siiski rõõm elu üle. Palju skepsist, valu ja pessimismi, kuid ka ilu, veetlust ning rõõmu on meie elus. See ilus lõppakord on autori eneselohutus.

Üldiselt on „Hingede rändamine“ tihe, sügav raamat. See pole rahvaraamat, vaid „kaaviar lihtrahvale“. Ses teoses on moodsa inimese meeleolude tiinust, vaimukust, peent ilu ja hinge, kuid pole jõulist elava elu kajastust, ajajärgu naturalistlikku hingamist. See on kunstiteos läbi ja läbi, kuid raske ja uimastav nautijale. Lugesin ühel ajal Kivikase „Murrangut“ ja Tuglase „Hingede rändamist“. Mäherdune pöörane vahe! Tänapäev kipub eelistama „Murrangut“, sest selles on siiski rohkem „toitvat karbonaadi“ ja loed ta läbi käest panemata. Kuid „Hingede rändamist“ võid lugeda, ükskord episood, teinekord episood ning võid ta jälle käest ära panna. Ta mõjub kui vana vein.

Tuglase foodangut iseloomustab see raamat kõige enam. Selles on koos kõik ta kirjanduslikud voorused ja nõrkused, ning väljendub ta pessimistlik ilmavaade. Tervikuna on ta romaan, mis väga subjektiivselt käsitletud. Autori isik liigub läbi kõigi palade ses kogus. Ka faktide kujutamisel ja piltide loomisel on Tuglas väga isikupärane. Tuglaslikkus on kõikjal ses raamatus. Ja see väga individuaalne stiil on suure kunstniku peamine tunnus.

Põhjalik mõistuslikkus, mõistusinimese skeptitsism, romantiiline igatsus pääseda välja elu proosalikkusest, pessimism, kuid sealsamas tarve sügavamate joobumiste järele — need on selle vaimu kalduvused ning omadused, mis peituvad ses raamatus, mille nimi on „Hingede rändamine“.

Ilmar Reiman.

¹⁾ Minu sõrendus.

Killud ja dokumendid.

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi palve Liivimaa Landrati-
kollegiumile 28. sept. 1872.¹⁾

Auustatud
Liivimaa Lantraadi Kollegiumile,
alandlik palvekiri.²⁾

Tartu Eesti Põllumeeste Selts ja temaga ühtlasi küll kõik talurahva seisus on ära tunnud, et sellesinitse seisuse elukord viimsemal ajal küll hästi parandatud ja kaunima järje päale saanud, ja iga mõistlik talupoeg tänab selle eest südamest Jumalat ja ausaid ülemaid, kes seda paremat elukorda põhjandada, kasvatada ja kinnitada avitanud. Aga siiski peab Tartu Eesti Põllumeeste Selts kahitsema, et veel mõni asi meie maal olemas on, mis seni parandamist ei ole leidnud ja talurahvale suureks raskuseks on. Nimetatud Selts astub nüüd praeguse kirjaga aupaklikult auustatud Lantraadi-Kollegiumi ette ja palub teda alandlikult, järgmest asja, mis iseäranis talurahvale raske on, kuulda võtta ja ülemate läbi tema õiendamist korda toimetada.

Seni ajani ja praegugi tehakse talurahva sääduse järele mõisa maa ja vallamaa vahel sedaviisi vahet, et mõisamaa maksuprii ja vallamaa maksualune on. Seesinane vahetegemine ei näita mitte õige ja hää olevat, sest tema paneb talurahvale mitu koormat päale, mis mõisadel mitte kanda ei ole. See on talurahvale raske ja sünnitab auurinat. Iseäranis paneb Tartu Eesti Põllumeeste Selts siin ausale Lantraadi Kollegiumile kolm asja ette, mis seitsinatsest nimetatud vahetegemisest välja tulnud ja talurahvale pea üksi koormaks on, mitte ühtlasi ka mõisadele:

1. Teede säädmine.

Et teed säetud ja korras hoiatud peavad olema, on selge ja ei saa ka talurahval sellele midagi vasta olema. Aga seni on üksi talurahvas, s. o. maksualuse maa pääl asuvad inimesed, rentnikud ja pärismaapidajad, kõik teed säädnud, — mõisad ja mõisa maa pääl asuvad inimesed mitte ühtalust. See näitab kõguni ühepoolne asi olevat ja koormab talurahvas liiati ja ommeti sõidavad mõisapidajad ja mõisa maa pääl asuvad inimesed niisamati kui talurahvaski neid teesid mööda. Seesinane koorem on seda raskem, mida selgem ja tutvam see asi on, et talurahvas sagedasti teesid peab säädma, mis üksi mõisast mõisa käivad ehk puhta mõisa maa pääl seisavad ja mõisa maad ei ole vähe. Peab teede säädmine maakruntide pääl seisvaks avalikuks tööks arvata, siis jagatagu seesinane töö ja koorem nii ära, et kõik, mõisad ja talumaad, teed säevad, igaüks oma suuruse järele. See näitab Tartu Eesti Põllumeeste Seltsile õige olevat ja palub temma ausaid ülemaid, meie teede säädmisele täielisemat säadust teha.

2. Jaama moonamaksmine.

Talurahvas paneb õigusega liiaks, et tema üksi jaama moonamaksab, mitte ka mõisad ja mõisa maa pääl asuvad inimesed, ja päalegi sõidab talurahvas väga vähe postiga ja mõisapidajad palju enam ja on sõitmist, siis maksab mõisnik vähem, talumees enam hinda. See ei käi õigusega kokku. Asi tõuseb otse mõistmataks, kui veel juure lisame, et jaamade pidajad kõige selle moonamaksu eest, mis talurahvas maksab, Riiga rüütlieltsile raha maksavad. Sedaviisi kannab talurahvas ilma

1) Vt. eespool lhk. 217.

2) T. E. Põllum. Seltsi arhiivis leiduv kontsept.

tasumiseta koormat, aga rüütlieltsile kasvab kahekordne tulu. Iseäralistel ettetulekul peavad talumehed veel küüdis käima ja mõnes paigas toimetavad nemad üksi kihelkonna kirjade kandmist. See paneb koormale kuhja päale ja Tartu Eesti Põllumeeste Selts peab jälle paluma, et ausad ülemad neid sinatsid koormaid paremine ära jagaksivad, mõisade ja talude päale, nende suuruse järele.

3. Osavõtmine valla kuludest ja maksudest.

Tartu Eesti Põllumeeste Selts arvab, et kuludest ja koormatest, mis vallad valla elus kannavad, ka mõisad jao oma päale peaksivad võtma. Praegu ehitavad vallad üksi valla koolimaead ja kohtumaead. Mõnes paigas on küll ausad mõisavanemad koolidele hääd abi annud, nimelt esimese asutamise ajal, ja on need vallad, kus seda sündinud, selle eest südamest tänulised. Aga sääduseliste osavõtmitis valla kulukandmisest mõisatel ei ole. Ja ommetegi näitab see tarvis olevat. Valla koolides käivad ka mõisa ammetnikude ja töömeeste lapsed, kogokonna kohtudes on neil niisamati tegemist, mõnikord veel enam kui valla rahval ja kogokonna ammetnikudel on nende pärast mitmesugust tallitamist. Sest on selge, et ka mõisad ja mõisa maa pääl asuvad inimesed kooli- ja kohtumaea korraspidamisest osa peaksivad võtma ja tuleks see seda enam sääduseks teha, mida sagedamini seda näeme, et mõisas teenijad ja mõisamaa pääl asuvad inimesed, kui hädaliseks ehk vanaks läevad, viimati vallale toita jäävad ja valla magasinist ülespidamist nõuavad, ja ommeti ei maksa mõisad valla magasinist mitte terakest. Et asi nii on, siis peame ausaid ülemaid väga paluma, et sellepoolest täielised säädused saaksivad tehtud, kelle järele ka mõisad jao kogukondade kulusid ja maksusid kannavad, iga koha olemise ja seisuse järele. —

Et need sinatsed ülemal ette pantud raskused ja koormad täielisel viisil ära saaksivad jagatud, valdade ja mõisade päale, siis palume, et ausad ülemad selle eest muretseksid, et vahetegemine maksuprii ja maksualuse maa vahel maha jääks ja avalikud maksud ühte viisi mõisa ja valla maa päale nende suuruse järele saaksivad pantud.

Tartu Eesti Põllumeeste Selts usub, et kui ausad ülemad sedasinast palvet kuulda võtavad, siis mitmesugutsele nurinale, mis meie maal kuulda, ots tuleb ja kallis rahu, mis igale ausale ja õitsavale elule nii väga tarvis, suuri ja vähemaid põllumehi kosutama ja ühendama saab. Seda loodab Selts seda kindlamini, mida selgemini tema teab et see palve mitte üksi Seltsi palve ei ole, vaid et tema üleüldse kõige talurahva südamest välja on üteldud. Peaks mõni punkt praeguses kirjas tunnistama, et Selts mõnd asja täieste ei tunne ja sellepärast teda ka täielisel viisil ette ei ole pannud, siis palume alandlikult, niisugusist asjust talurahvale seletust teha, kas Tartu Eesti Põllumeeste Seltsile kirjutates või avalikkult Eesti Postimehes asja arutates. Selge täädmine kinnitab elu ja hoiab mõnesugusid kõverusi kõrvale. —

Aupaklikult ja alandlikult

Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi nimel
Seltsi Eestseisus:

Tartus,
28-mai Septembril
1872.

President: (säadis) 1).
Kirjutaja:
Kassameister:

1) J. Hurt, v. lhk. 103.

Liivimaa Landratikolleegiumi vastus T. E. Põllum. Seltsi palve peale 28. IX. 1872.¹⁾

Vastu võetud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsis jaanuaril 1873.

Liivimaa
Landratikolleegium.

Eesti Põllumeeste Seltsi
eestseisusele

Riia, rüütlimaja,
25-al jaanuaril 1873.

Tartus.

N^o 1033.

Detsembrikuul 1. a. kooslnud liivimaa aadlikonvendi ülesandel, kellele Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi kiri²⁾ 22. septembrist 1872, arutamiseks ja otsustamiseks ette pandi, on Liivimaa Landratikolleegiumil selle kirja peale järgmist vastata:

See kiri läheb välja kõige pealt sellest, et seaduslik vahe mõisa- ja maksualuse maa vahel, mille järele esimene on maksuvaba ja viimane maksukohustuslik, „mitte õige ja mitte hea“ näib olevat, sest et ta talupoegadele³⁾ koormusi peale panevat, mida mõisail kanda ei olevat.

Seesugune oletus pole aga õige, sest ta läheb välja nähtavasti ekslikust vaates, nagu oleks maksukohustus või -vabastus seisuslik koormus või eesõigus, kuna need mitmekesisused olenevad tõepoolest ainult maa ja pinna mitmesugusest iseloomust, mäherdune selle järele, kas ta kuulub maksualusesse või mõisamaasse, maksusid peab kandma või neist vabastatud on. Et aga kogu maa valdamine Liivimaal, olgu mõisa- või orjusemaa, võib sündida kõigist seisustest isikute poolt (kui nad aga ristiisku on), siis järgneb sellest, et sellel lasuvaid maksusid tuleb kanda kõigi seisuste isikutel, kes sel ajal maapidajad on, ja et selle järele orjusemaa pidajatel võetavaid maksusid mitte ei või talurahva-seisuse maksudeks pidada. Ainsad kohustused, mida talurahval oma seisuse järele täita tuleb, on nekrutite andmine ja pearaha maksmine, milledest siin, kui liivimaa rüütelkonnast mitte olenevatest, juttu ei või olla, mille vastu talurahva-seisus jälle vabastatud on lõivude maksimisest maatükkide ostmisel ja sunduslikust tempelpaberi tarvitamisest kõigis kohtuasjus. Koormused, milledest Eesti Põllumeeste Seltsi kiri kõneleb, lasuvad maa ja pinna peal; seepärast tuleb need tegelikult tasuda ka mitte ajutisel pidajal, vaid omanikul ehk mõisnikul. See, kes talukohta tahab rentida, tunneb maksusid, mis tal kanda on, mis tema kui pidaja peab tasuma; sellepärast võtab ta rendiraha arvutamisel arvesse nende aastase määra, mille maksmise ta oma peale tahab võtta; samuti arvab ta lihtsalt selle määra maha rendist, mis maakohia pealt ilma igasuguse maksukoormata maksta võiks. Talukoha ostja teeb niisama; ta võtab arvesse kapitaliseeritud krundimaksud ostuhinna arvutamisel. Sellepärast aga tuleb talukoha rentnikul või ostjal ainult krundimaks tasuda, mille eest ta vastava mahaarvamisega rendist või ostuhinnast piisava vastutasu on saanud, kuna nende kohustuste raha peale arvatud väärtus ainuüksi rendileandja või müüja koormuseks langeb. Kohaostja kannab ainult neid krundimaksusid, mis alles pärast

1) Vt. eespool lhk. 218 ja saksakeelne originaal T. E. P. Seltsi arhiivis. Ilmub siin tõlkes.

2) Eingabe.

3) den Bauern.

ostmist maatükile peale pandud. Kui õiged need seletused on, võiks täh. eestseisus sellest tõsiasjast näha, et maksuvabad mõisamaa-talud või asumiskohad, kui nende peale rüütelkonna vabatahtlikke kohustusi üle ei kanta, märksa kõrgemat renti ja ostuhinda annavad kui orjusemaa kohad, missugune vahe üldiselt küll võrdub aastasega või kapitaliseeritud krundimaksude määraga, mis viimastel õiendada.

Lõppeks on Eesti Põllumeeste Seltsi oletus, nagu poleks nõndanimetatud maksuvaba mõisamaa pidajatel mingeid maksusid kanda, täiesti ekslik, milles täh. eestseisus iga Liivimaa Kubermanguvalitsuse poolt avaldatud patendi abil rüütelkonna maksude jaotuses võib kinduda. Need jaotused näitavad nimelt, et iga aasta enam kui poole kogu rüütelkonna maksudest, peale ainult mõisamaa peale langevate vabatahtlikkude kreisimaksude, mis 1871. a. üksinda üle 5 rbl. adra pealt välja tegid — nõndanimetatud rüütelkonna vabatahtlikkude maksudest välja teevad, missuguseid maksusid patendi järele 9. detsembrist 1863 nr. 120 ei tohi talumaa-kohtade omanikkude peale üle kanda, millede tasumise eest sellepärast ainuüksi nõndanimetatud maksuvaba mõisamaa vastutab. Kui nüüd tähele panna, et kõigest kultiveeritud maapinnast Liivimaal on 69,24% orjusemaad ja ainult 30,76% mõisamaad, siis selgub sellest, et mõisamaa, otse vastupidi Eesti Põllumeeste Seltsi oletusele, orjusemaaga võrreldes tublisti ülekoormatud on.

Nõndanimetatud maksualune maa annab ülepea ainult mõõdu, mille järele üksiku rüütlimõisa peale kohustusi määratakse ja see maksusid maksa pannakse, mis sellekordsel omanikul omalt poolt õiendada tuleb.

Mis nüüd saadetud kirja üksikuisse punktidesse puutub, ja kõige pealt punkt I ja II sillutamise ja postimoona tasumise asjus, siis käib nende kohta kõik see, mis krundimaksudest üldiselt öeldud. Nagu orjusemaa põhja ja pinna peal lasuvad kohustused, on nad selle pidajate poolt rendimaksust või ostuhinnast maha arvatud; kui nüüd tahetakse, nagu sissetulnud kiri ette paneb, need kohustused terve maa peale, nii siis ka mõisamaa peale, üksikute maatükide suuruse järele ära jaotada, siis pannakse sellega mõisahärrale kohustus peale, mille ülevõtmise eest orjusemaa pidaja poolt ta juba on pidanud rendist või ostuhinnast mahaarvamise tegema, kuna sellevastu maksualuse maa pidaja selle vabanemise läbi õiglusetu kasu saaks, sest et ta kogu orjuse eest juba tasu on saanud.

Näide teeb selle vahekorra veel selgemaks. Rendikoha soovija arvutab rendi, mis ta koha eest võiks maksta, kui tal selle pealt muid kohustusi kanda ei oleks, 8 rubla peale taalri eest; et ta aga krundil lasuvad kohustused 2 rubla peale hindab, siis pakub ta ainult 6 rubla ja saab selle hinna eest koha kätte. Nüüd aga jaotatakse seni orjusemaa peal lasunud kohustused ka mõisamaa peale. Rentnikul on nüüd endisega võrreldes ainult pooled neist kohustustest kanda ja ta saab jaotamise läbi taalri pealt üle rubla kasu, aga mõisahärra, kes kogu orjuse eest juba 2 rubla taalri pealt lasknud maha arvata, peab siiski osa sellest orjusest, ühe rubla suuruses oma orjusemaa taalri pealt, jälle oma peale võtma, see tähendab: ta kaotab ühe rubla renti taalri pealt. Kui ülekohtune see oleks, tohiks selle järele selge olla. Kuna rendivahekorra puhul mõisahärra järgmistel rentimistel vahest suuremat maksu talu krundimaksudest vabastamisele vastavalt võiks saada, ei saaks eespool-tähendatud ülekohut kõigi varemini müüdnud talude juures ometigi enam heaks teha ja mõisahärra peaks olude sunnil suurt kapitalikahju kandma.

Mis aga oleks, kõike eespool-öeldud hoopis kõrvale jättes, nende krundimaksude ettepannud ümberjaotamise tagajärg? Kiiresti edeneva talumaa-müügi juures ei või kaua kesta, kuni kõik orjusemaa krundid

on müüdud. Siis oleksid Eesti Põllumeeste Seltsi ettepaneku järele mõisamaal, mitte ainult nagu seni, rüütelkonna vabatahtlikud maksud vähemalt pooles suuruses kõigist rüütelkonna maksudest, vaid ka vähemalt pooled olulistest naturaalkohustustest teede korrashoidmiseks ja postijaamade ülevõlpidamiseks kanda ehk nende kohustuste täitmise eest tagatist pakkuda. Kui nüüd tähele panna, et mõisamaade kultiveeritud pind, nagu öeldud, vaevalt $\frac{1}{3}$ kõigest kultiveeritud maapinnast välja teeb ja teda metsade tarvilikkuse põhjusel oluliselt ei saa suurendada, siis peab ära tundma, et pea terve sissetulek mõisamaadest läheb maksude tasumiseks, mõnel kohal isegi piisavat tagatist ei suuda nende orjuste korralikuks täitmiseks pakkuda.

III-as punktis teeb Eesti Põllumeeste Selts ettepaneku, antagu kindlad määrused, millede järele ka mõisad nende tähtsuse ning suuruse järele kannaksid osa kogukondlike kulusid ja maksusid. See nõue peab sellega põhjendatud olema, et külakoolides käivad ka mõisa ametis olevate käsitöölise ja töömeeste lapsed ja esimestel endil aga kogukonnakohtutes tihti palju rohkem tegemist on kui kogukonna liikmetel ja nad sellega kogukonna ametnikkudele rohkem tegemist annavad. Selles ei või aga küsitava nõude põhjendamist sugugi leida. Need kogukondlikud kohustused on isiklikud kohustused, millede suurus Maakogukonna Seaduse § 11. järele Vallavolikogu poolt kindlaks määratakse ja mis hinge pealt võetakse. On siin juba mõjuv põhjus mõisahärra eemalejäämiseks neist kohustustest, kuna Vallavolikogul ainult õigus võib olla iseene kogukonna liikmeid, mitte aga väljaspool kogukonna ühingut seisvaid isikuid maksustada, siis näib peale selle võimatu olevat mõisahärrat neist isiklikkudest kohustustest mõisamaa tähtsuse ja suuruse järele osa võtta lasta. Kui siis kõne all olevat isikumaksu tasuma pannakse ka kõik mõisa elanikud ja kõik mõisa maale asunud isikud, kuivõrt nad kogukonda kuuluvad, siis kannavad need just samal määral kogukondlike kohustusi kui orjusemaal asuvad sulased, päevilised ja käsitöölised, keda samuti, ainult kuivõrt nad kogukonna liikmed on, nende maksude tasumisele võib kohustada. Tõusetatud nõue mõisa osavõttest vastaval määral kogukondlikest kohustusist oma tööliste eest, kes ei ole kogukonna liikmed, näib sellepärast sama vähe põhjendatud olevat, kui seda oleks just samasugune nõue, et orjusemaal asuvate ja kogukonda mitte kuuluvate laste, päeviliste jne. leivaisad, s. o. peremehed, peaksid nende eest vastavaid maksusid tasuma. Kõigi nende põhjuste peale vaatamata on mõisa vabastamine valla kogukondlikest kohustusist hädatarviline järeldus viimastele 1866. a. 19. veebruari Vallakogukonna Seaduse läbi antud iseseisvusest. Mis eraldi puutub sissetulnud kirjas esile toodud vallakohtu ja vallavalitsuse mahutamisse oma ruumidesse, siis määras varemalt seadus, 1860. a. Liivimaa Talurahvaseaduse § 344, et mõisahärral tuleb mõisas selleks sünnis ruum anda. See määrus, mille järele talurahva kogukondadel nende endi ametikohtade ja valitsuste mahutamiseks mitte midagi kanda ei olnud, näis põhjendatud olevat mõisahärra olulise osavõtte läbi kogukonna ametnikkude valimistest kui ka temale jäetud laialiste järelevalve-õiguste ja kohustuste läbi. Peale selle aga, kui Vallakogukonna Seadus kõik need määrused tühistas, pidi järjekulult ka täidesaate-juhatuskirja § 23. ja 24. määratama, et kogukondadel nüüd üksinda tuleb oma ametikohtade ja valitsuste paigutamise eest hoolt kanda.

Mis puutub lõppeks mõisahärra osavõtmisse kogukonna koolide ülevõlpidamisest, milleks, nagu juba eespool näidatud, mingisugust kohustust ei peaks olema, siis tuleb seda enam näidata, kui suur on mõisahärrade osavõtmise neist väljaminekuist ka ilma kohustuseta. Landratikolleegiumi koolistatistilise materjali järele 1867./68. ja 1868./69. aasta

kohta on mõisate kulutused kihelkonna- ja vallakoolide peale sama suured kui kogukondade omad ja teevad välja kummalgi täh. aastal ligi 58 000 rubla, missuguse summa juurde tuleb arvata selle suurendamiseks veel mitte vähesed kulud seminaride ülevõlpidamiseks, mis kaetakse ainuüksi rüütelkonna vabatahtlikkudest maksudest.

Eespool selgunud põhjustel leidis aadlikonvent võimatu olevat Eesti Põllumeeste Seltsi kirjas 28. septembrist 1872 leiduvat palvet rahuldada.

Liivimaa rüütelkonna nimel:

Järjekordne maanõunik

Richard parun Wolff.

Rüütelkonna sekretär v. Grünewaldt.

Maurus Jókai bibliograafia asjus. ¹⁾

Juhuslikult kuukirja läinud aasta viimase kuu numbrit lehitsedes leidsin sealt oma nime, ja imelikul viisil — mõnitustega üle külvatud, mõnitustega, milliseid pole kaugeltki teeninud. Sellepärast palun, aja hilisusele vaatamata, alljärgnevaile ridadele ruumi lubada asjaomaseks seletuseks eelmise aastakäigu 12. numbris 550.—556. lk. ilmunud Stefan Csekey „Maurus Jókai eestikeelsete tõlgete bibliograafia“ kohta.

Täh. bibliograafia autor kirjutab (550. lk.): „Kuukirja käesoleva aastakäigu 4. numbris (lhk. 139 jj.) ilmutas Albert Kruus Jókai eestikeelsete tõlgete bibliograafia pealkirja all „Jókai Mór eesti kirjanduses“ jne.“ Ja 12. numbris ilmus Stefan Csekeylt M. Jókai bibliograafia. Kuidas tuleb neid ridu mõista? Kas kuukirja veergudel ilmus Stefan Csekey poolt Albert Kruus'i „Jókai-bibliograafia“ uues, parandatud ja täiendatud trükkis? Kul see nii oleks, siis oleks ju pidanud väljaandja selleks autorilt luba küsima, mida pole aga tehtud.

Õnneks või õnnetuseks Jókai-bibliograafiale pole siin siiski tegu uue väljaandega, sest nende ridade kirjutaja kirjutise pealkiri — „Jókai Mór eesti kirjanduses“ — ei eelda veel bibliograafiat. Kirjutis kannab vähenõudlikku ja fragmentaarset iseloomu, see on, pakub Jókai üle teateid ja märkmeid, mis olid esitatud Maurus Jókai 100-a. sünnipäeva mälestuseks peetud III ungari kirjandusõhtul 28. märtsil 1925. a. Kuu aja jooksul suure kirjaniku üle võimalikult täielikku bibliograafiat, nagu see Csekeyl on, kokku seada on ühele isikule — keda küll mõnelt poolt lahkesti aidatud — tõesti liiga suured pretensioonid, ja seda on ju ka, arvan, kirjutises silmas peetud.

Hr. prof. dr. Stefan v. Csekey teab ju väga hästi, et ta alles mõeldud sügisel nende ridade kirjutajale kirju kirjutas, kus Jókai üle teateid paluti; vist pole tal ka veel ununenud, et kirjutis oli tal juba enne trükist ilmumist kasutada, mida tookord tänuga noteeriti. Kui Jókai eestikeelsete tõlgete bibliograafil oli olnud nii rikkalik kaasabi ja veel muudki soodustused, siis ei tarvitseks tal olla oma 6-leheküljelise kirjandusloolisele tootele liiga suurt arvamist, sest töö ei eelda mitte sünnipärast kirjandusloolast, vaid materjali muretsemise soodustusi ja aega.

Tartus, 5. IV. 1926.

Albert Kruus.

1) Avaldamine ruumi puudusel väibinud. E. K. toim.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.
„Postimehe“ trükk, Tartus 1926.

- V. Hugo: **Hernani**. Tõlkinud J. Semper. 125 lhk. Hind 140 m., kalingorkõites 350 m.
 „ „ **Jumalaema kirik Parliisis**. Tõlkinud J. Semper. 36 pildiga. 574 lhk. Hind 450 m., kalingorkõites 610 m.
 G. Flaubert: **Kolm lugu** (Herodias, Legend Püha Julianus Võõrustajast, Lihtne süda). Tõlkinud A. Saareste. 101 lhk. Hind 75 m., kalingorkõites 225 m., kalingorkõites 255 m.
 Pierre Loti: **Islandi kalur**. Tõlkinud ja eessõna kirjutanud Peet Vallak. Autori pildiga. 178 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
 J. W. Goethe: **Noore Wertheri kannatused**. Tõlkinud Jaan Kärner. Autori pildiga, XI+119 lhk. Hind 150 m., kalingorkõites 310 m.
 Fr. Schiller: **Röövlid**. Tõlkinud J. Kärner. 168 lhk. Hind 120 m.
 „ „ **Wilhelm Tell**. Tõlkinud J. Kärner. 142 lhk. Hind 100 mk.
 Mõlemad teosed koos ilukõites 390 m., kalingorkõites 420 mk.
 G. B. Shaw: **Inimene ja iliniimene**. Komöödia ja filosoofia. Tõlkinud Ants Oras. 303 lhk. Hind 275 m., kalingorkõites 435 m.
 A. Kivi: **Seitse venda**. Tõlkinud Fr. Tuglas. 42-pildiga. 479 lhk. Hind 350 m., kalingorkõites 510 m.
 Juhani Aho: **Vaikne meri** (Laastud). Tõlkinud Fr. Tuglas. 119 lhk. Hind 100 m., ilukõites 150 m.
 Eino Leino: **Helkalaulud**. Tõlkinud Aug. Anni. 79 lhk. Hind 60 m., kõvas kõites 100 m., ilukõites 210 m., kalingorkõites 240 mk.
 E. Sillanpää: **Vaga viletsus**. Tõlkinud Aug. Anni. 197 lhk. Hind 175 m., ilukõites 240 m.

C. Noorsoo jutukirjastik.

- Edda. Kogu vana-islandi jumalate- ja kangelaslugusid. Ümber jutustanud J. Kärner. 28 pildiga. 168 lhk. Hind 150 m., ilukõites 330 m., kalingorkõites 360 m.
 M. Cervantes: **Don Quijote**. Eesti keele G. Peet. 86 pildiga. 255 lhk. Hind 250 m., kalingorkõites 430 m.
 Jules Verne: **80-ne päevaga ümber maailma**. Tõlk. O. Treu. 54 pildiga. 272 lhk. Hind 220 m., kalingorkõites 380 m.
 E. T. A. Hoffmann: **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid**. Tõlk. Ants Oras. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 230 m.
 W. Bonsels: **Mesilane Maaja**. Tõlk. Richard Rõht. 17 E. Järv'e illustratsiooni. 157 lhk. Hind 120 m., ilukõites 170 m.
 Z. Topelius: **Velskeri jutustused, I lugu: Kuninga sõrmus**. Tõlkinud E. Raudsepp. 13 pildiga. 118 lhk. Hind 90 m.
 „ „ **Velskeri jutustused, II lugu: Mõök ja ader, ja III lugu: Tull ja vesl**. Tõlkinud S. Holberg. 215 lhk. 21 pildiga. Hind 200 m.
 „ „ I, II ja III lugu koos kalingorkõites 450 m.
 Suonio (J. Krohn): **Kuu jutustused**. Tõlk. Julie Rõks. 12 Nat. Mey illustratsiooni. 56 lhk. H. 40 m., ilukõites 190 m., kalingork. 220 m.

D. Lastekirjastik.

- D. N. Mamin-Sibirjak. **Kasupoeg**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Kuus juttu lastele ja noorsoole 28 pildiga, neist 6 mitmevärvilist. 100 lhk. Hind 180 m., ilukõites 230 m.
 „ „ **Kangekaelne sikk**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Viis juttu lastele ja noorsoole 25 pildiga, neist 5 mitmevärvilist. 84 lhk. Hind 150 m., ilukõites 200 m.

E. Õpperaamatud.

- Hans Kruus: **Eesti ajaloo lugemik I**. 231 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
 J. Jõgever: **Eesti muinasjutud koolidele**. 280 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 390 m.
 L. Ketunen: **Lauseilukmed eesti keeles**. XXII+100 lhk. Hind 125 m., kalingorkõites 285 m.

F. Sõnastikud.

- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat.** I köide A-M, II parandatud ja täiendatud trükk. XXIV+560 lhk. Hind 400 m., nahkköites 560 m.
Rud. Waliner: Arstirohtude ladina - eestikeelne sõnastik. 48 lhk. Hind 35 m., kalingorköites 195 m.
Matemaatika-sõnastik. Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. 66 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
Dr. F. J. Wiedemann: Eesti-Saksa sõnaraamat. Kolmas muudmatu trükk. XXVII+XII+1406+CLX lhk. Hind 1350 m., nahkköites 1600 m. Müügil viimsed eksemplarid.

G. Mitmesüguised.

- Th. Zielinski: Vana-kreeka kirjandus I.** Iseseisvuse ajajärk. Tõlkinud Linda Metslang, eessõna kirjutanud Pärtel Bauman. 29 pildiga, 211 lhk. Hind 300 m., kalingorköites 460 m.
Eesti rahvalaulud I. Dr. Jakob Hurt'i ja teiste kogudest. 12 kaardi ning 10 eessõna ja artikliga. LXXIII+488 lhk. suures kaustas. Hind 650 m., nahkköites 825 m.
Koidula ja Almbergi kirjavahetus. Trükki toimetanud Aug. Anni. 120 lhk. Hind 125 m., kalingorköites 285 m.
A. Anni: Meie kirjanduskultuurist ja kirjastusoludest. 32 lhk. H. 35 m.
V. Ridala: Ernst Enno. Essee. Autori pildiga. 24 lhk. Hind 40 m.
A. Jürgenstein: Carl Robert Jakobsoni elu ja töö. 9 illustratsiooniga, 115 lhk. Hind 130 m., kalingorköites 290 m.
Eesti — maa — rahvas — kultuur. 108 iseseisvat artiklit hulga piltide ja kaartidega. 1276 lhk. suures kaustas. Nahkköites hind 2500 m. (Pealaos).
J. Soots: Eesti vabadussõda 1918—1920. 22 kolmevärvilise kaardiga, 40 lhk. suures kaustas. Hind 90 m. (Pealaos).
Tartumaa, I osa koguteosest „EESTI“. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. 231 pildi ja 19 kaardiga, XVI+740 lhk. Hind 750 m., nahkköites 1000 m.
Balthasar Russow: Lõivimaa kroonika. Tõlkinud K. Leetberg. I anne: 108 lhk., hind 60 m.; II anne: 174 lhk., hind 110 m., mõlemad anded koos kalingorköites 230 m.
Joh. Aavik: Puudused uuemas eesti luules. 170 lhk. Hind 75 m., kalingorköites 235 m.
Üleskutse ja juhatus Eesti rahvakeele sõnade korjamiseks. 19 lhk. Hind 15 m.
K. Krohn: Soome-Eesti vanast rahvalaulust. 85 lhk. Hind 60 m., kalingorköites 220 m.
Palamuse kihelkond. Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. 6 illustratsiooniga. 31 lhk. Hind 25 m., kalingorköit. 185 m.
K. Ramul: Ihu ja hing. Psühholoogilised loengud. 61 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 230 m.
Elis Strömberg: Astronoomilised miniatüürid. Tõlkinud G. Peet. 13 illustratsiooniga. 72 lhk. Hind 90 m., kalingorköites 250 m.
A. Saarete: Eesti, eestlased ja eesti keel. I kaardiga, XXVII lhk. H. 30 m.
K. E. Sõit: Rahva lauluvara. Kogu üldiselt lauldavaid laule. 192 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 170 m.
Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922), XVII (1923) ja XVIII (1924) ä 360 m. aastakäik, nahkköites 520 m., ning XIX (1925) aastakäik 500 m., nahkköites 660 m. Tellimishind 1926. aastal on 400 m. Üksikud numbrid 1906. aastast peale ä 30 m.
Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI, VII, IX ja X ä 50 m.

Praegu trükis:

- | | |
|---|---|
| A. Järnefelt: Isamaa. | Kodumaa õistaimed. |
| Walter Scott: Ivanhoe. | Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat |
| Juhani Aho: Panu. | II pool. |
| Payot: Tahte kasvatamisest. | A. Kruusberg: Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt. |
| „ Võrumaa “, II osa koguteos. „Eesti“. | Koidula kirjad omakseile. |
| Eesti rahvaviisid. | |